

A jugoszláviai magyarság demográfiai, gazdasági és társadalmi helyzete 1918 és 1944 között

A trianoni békeszerződés értelmében¹ a történelmi Magyarország területének – Horvátország és Szlavónia nélkül – 6,5%-a, 21 ezer km²: a Mura-vidék, Muraköz, Duna–Dráva-szög, Bácska, a volt Temesi Bánság egyharmada, 1,5 millió lakossal, kiknek közel egyharmada volt magyar, az 1918. december 1-jén kikiáltott Szerb–Horvát–Szlovén Királyság részévé vált.

Annak ellenére, hogy a két háború közötti időszakban a magyar–jugoszláv államközi viszony – az 1921-es restaurációs kísérleteket és az 1934-es marseilles-i királygyilkosságot követő néhány hónapot leszámítva – korrektnek, sőt jónak volt mondható, a kisantant megosztására törekvő magyar kormányok és maga Horthy is többször tettek kísérletet baráti viszony kialakítására a királyi Jugoszláviával, *a magyar kisebbség helyzete ott volt a legrosszabb a szomszédos államok közül*, gazdasági, társadalmi-politikai és művelődési szempontból egyaránt.

Mindez természetesen tükröződik a *demográfiai helyzetben is*.

A lélekszám alakulása

*1910 és 1921 között a délszláv államhoz került volt magyar és horvát területeken élő magyar anyanyelvű népesség 577 549-ről 467 658-ra, tehát 110 ezerrel csökkent.*²

Az 1931-es – hivatalosan soha közzé nem tett – népszámlálási adatok szerint a magyarok száma az elmúlt évtizedben alig változott, pontosabban 465 800-ra esett vissza.³ Ez a 112 ezer még akkor is elfogadhatatlanul magas szám, ha számba vesszük a csökkenés összes valószínű okát, melyek a következők:

- háborús embervesztés,
- repatriálás, kiutasítások,
- alacsony népszáporulat,

- kivándorlás, belső migráció,
- a délszlávok, németek és zsidók elfordulása,
- a népszámlálási adatok szándékos torzítása („névelemzés”).

A később oly nagy szerepet játszó vegyes házasság – asszimiláció ebben az időszakban – a korabeli dokumentumok egyöntetű tanúsága szerint – még elhanyagolható.

A történelmi Magyarország I. világháborús embervesztése 661 000 fő volt. A délvidéki magyar és német etnikumra ebből a számarányosnál nagyobb hányad esett, mivel a szerbekből és más délszlávokból több tízezeren átálltak a szövetséges, elsősorban a szerb és az orosz hadseregekhez – ezeket hívták „dobrovoljác”-oknak, önkénteseknek. Az embervesztés becslött értéke tehát 20-25 ezer főre tehető a magyarság körében. Ezt látszik igazolni, hogy 1914 és 1918 között a Vajdaság lakossága 66 522 fővel csökkent.⁴

A magyarországi Menekültügyi Hivatal 1924. évi kimutatása szerint az SZHSZ Királyságból 1918 és 1921 között 39 272 kiutasított telepedett át a területének alig harmadára zsugorodott országba. Ezek döntő többsége állami és közalkalmazott volt (tisztviselők, pedagógusok, a fegyveres testületek tagjai, vasutasok-postások), akik vagy nem beszélték az új államnyelvet, vagy – részben budapesti biztatásra – megtagadták a hűségeskü letételét.

1934-ben – a Sándor király elleni merénylet megtorlásául – újabb 3640 „vítás állampolgárságú” személyt utasítottak ki, éppen öntudatos magyarságuk miatt. Több ezerre tehető a legkülönfélébb okok miatt elmenekültek és Magyarországra költözött (optánsok, katonaszökevények, itt tanulók, hadifogságból ide visszatértek stb.) száma. Megalapozottnak látszik tehát az egykori 50 ezres becslés e kategóriára vonatkozóan.⁵

Az összes magyarlakta területek közül a Jugoszláviához csatoltakon hagyományosan a legalacsonyabb a népszaporulat, 1880-tól kimutathatóan, s éppen a legmagyarabb Tiszamentén és Baranyában; a Bars megyei református falvak mellett e tájakon jelenik meg és válik uralkodóvá az egyke.⁶

1920 és 1935 között Jugoszláviából 74 ezer földműves, döntő többségében nincstelen agrárproletár vándorolt ki a tengeren túlra. Mivel a – később tárgyalandó – földreform során csak délszlávok részesültek földjuttatásban, a kivándorlók között kiemelkedően magas a vajdasági németek, magyarok és románok aránya.

Kivándorlók a Vajdaságból

		a jugoszláviai %-ában	magyar	%-ában
1921	2270	17,5		
1922	1118	18,4		
1923	3970	42,4	1115	28,0
1924	8048	46,6		
1925	3050	20,3	1043	34,2
1928. ápr.	499			
1929. jan.	224			

Čurčić számításai szerint a tartomány kivándorlási vesztesége a két háború közötti időszakban 58 609 fő.⁷

Ellenőrizhetetlen adatok szerint 1918 és 1928 között a Vajdaságból csak Dél-Amerikába – főképpen Brazíliába és Argentínába – 20 ezer magyar vándorolt ki.⁸

Az 1910-ben 55,4; 1921-ben 51,4%-ban magyar és német többségű Vajdaság kivételesen hátrányos helyzetbe került 1918 után. Ez sok ottani lakost arra kényszerített, hogy az új állam más területein próbáljon jobb megélhetést biztosítani magának és családjának. 1931-ben Belgrádban legkevesebb 25-30 ezer, a hozzácsatolt Pancsován 1746, Zimonyban 807 magyar élt. A lassan kialakuló távolabbi ipari központokban, így Zágrábban, Eszéken, Szlovéniában, Dalmáciában, Boszniában egyre több magyar munkás és iparos telepedett meg; ezek számát egykorú források 1931-ben 20 ezer, 1941-ben 40 ezer fölé helyezik, megjegyezve, hogy 1941 áprilisát követően többségük visszatért a Magyarországhoz csatolt területekre, mindenekelőtt a Bácskába.⁹ Természetes, hogy a korszakunkban még nem számottevő összeházasodási-asszimilációs folyamat e gyökertelenné vált egyéneknél-családoknál jelentkezett elsősorban.

A vajdaságiak, de a horvátországi és Mura-vidéki lakosság többsége is három-, de legalábbis kétnyelvű volt 1944-ig: anyanyelvén kívül beszélte legalább a másik két nagy nemzetiség nyelvét. Könnyűszerrel megtehetette tehát, hogy – egyéni érdekeitől vezetve – a mindenkori államhatalom tetszésének megfelelően, azt keresve vallja magát hol magyar, hol délszláv, hol pedig – a náciizmus előretörése idején – német nemzetiségűnek, illetve anyanyelvűnek. A 2. sz. táblázat híven mutatja a történelmi változások hatását az anyanyelv bevallására, egy bizonyos nemzetiség vállalására. Kirívóan nagy eltéréseket Szlovéniában és Horvátországban találunk, ott is elsősorban a városokban. A korabeli jugoszláv és magyar értékelést idézve: „A felszabadítás a lakosság nemzeti öntudatát megnövelte, úgyhogy... az idegen uralom alól megszabadulva, szabadon vallhatta be anyanyelvét”. (...) „Valószínű, hogy egyesek, akik a magyar uralom alatt opportunizmusból magyaroknak vallották magukat, mivel a magyar, szerb és horvát nyelvet egyaránt beszélték, a változott uralom alatt magukat szerbeknek vallották be.”¹⁰

A Mura-vidéken 1910-ben (kerekítve) 66 700 „vend” és 20 900 magyar anyanyelvűt írtak össze; 11 évvel később a megfelelő számok 74 500, illetve 14 ezer.

Alsólendván a magyarok száma csaknem ezerrel csökkent, a szlovéneké közel 1100-zal növekedett. Muraszombatban 1910-ben 1335; 1921-ben csak 441 magyart találtak. Az egyetlen magyarázat – mivel a lakosság száma nem változott – az, hogy közel 900-an itt is megváltoztatták anyanyelvi bevallásukat.¹¹ Göntérházán (1921-ben 416 magyar, 3 szlovén) 1931-ben 226-an szlovén nemzetiségűnek jelentették be magukat, hogy a felosztás alatt lévő hercegi birtokból földhöz jussanak. Földet nem kaptak, de arra való hivatkozással, hogy a falu lakóinak többsége szlovén, megszüntették a magyar nyelvű oktatást.¹²

Bántornyán (Turnišče) a magyarok száma kevesebb mint felére (1739-ről 620-ra), Belatincon tizedére (692-ről 67-re) esett.

Hasonló mértékű volt a fogyás Horvátországban is, ahol az 1910-es 106 ezer (4,1%) helyett 1921-ben már csak 70 ezer (2,7%) magyar anyanyelvűt találtak.¹³ Érthető módon leginkább a hatalomváltozással egzisztenciájában érintett városi lakosság (értelmiség, tisztviselők, állami alkalmazottak, vasutasok) változtatta meg hovatartozását, ha nem repatriált. Így 11 év alatt Zágráb, Varasd és Zimony magyarsága közel negyedére, Beócsiné felére, Eszéké háromötödére, a muraközi Belicáé tizedére csökkent, Bródból pedig csaknem eltűntek. A falusi népesség körében a fogyás nem ilyen nagymértékű, de így is szinte megmagyarázhatatlan: Verőce megyében 34 ezerről (14,1%) 25 ezerre (10,4%), Pozsegában 16 500-ról (6,2%) 9 300-ra (3,6%) (mindkettő Szlavóniában); a közép-horvátországi Belovár-Kőrösben 14 200-ról (4,3%) 10 600-ra (3,2%). A Bácskában két város adatai meghökkentőek: a megyeszékhely Zomboré: 10 078-ről (33%) 5275-re (16,8%), és a határra szorult Szabadkáé: 55 587-ről (58,7%) 26 749-re (29,4%).

Jóllehet a 17–18. századi újraterelítés óta Szabadka lakóinak mintegy fele katolikus bunyevác, teljességgel kizárt, hogy közel 30 ezren megváltoztassák anyanyelvi hovatartozásukat. Ellene mond ennek az a tény is, hogy 1910-ben 41 448-an a magyaron kívül semmilyen más nyelvet nem beszéltek. Ha a magyar anyanyelvűekből leszámítjuk azokat, akik szerb-horvátul is beszéltek (10 156), akkor is legalább 40 ezer magyarnak kellett maradnia a városban.¹⁴

Itt a népszámlálási adatok szándékos meghamisításáról van szó, politikai-állambiztonsági érdekből. Bizonyítani kellett ugyanis, hogy a kényes fekvésű város (1910-ben Budapest és Szeged után a harmadik legnagyobb!) valóban „...délsláv sziget a magyar tengerben”, ahogyan azt R. W. Seton-Watson állította,¹⁵ így alapos etnikai indokkal ítelték Párizsban Jugoszláviának. De a legjobb bizonyíték az 1921-es és 1931-es adatok valótlansága mellett, hogy az azokat követő valamennyi népszámlálás 50% körüli magyar részarányt mutatott ki Szabadkán. A visszaélésekre, valótlán adatok bejegyzésére tág teret nyitott a

számlálóbiztosok működése, akik – nyilván felsőbb utasításra – a szlávos hangzású nevet viselő családok minden tagját délszlávnak írták be, ha nem is beszélt a nyelvet.¹⁶ (Lásd később, a Pribičević-féle népelemzésnél.)

Az utódállamokban – Lengyelországtól Jugoszláviáig –, bevezették a zsidó nemzetiség kategóriáját, s az izraelita vallásúakat hatalmi szóval oda csoportosították át. A cél a volt „uralkodó nemzetek”, a német és a magyar számának csökkentése volt, s gyermekeiket sem adhatták ilyen tannyelvű iskolákba. A Vajdaságban ez kereken 18 ezer jugoszlávvá vált állampolgárra vonatkozott.¹⁷

Az ismételt uralmaváltozások hatására ellenkező előjelű tendenciák érvényesültek, 1941-ben emelve, 1948-tól ismét csökkentve a magyarok számát és arányát. Kevésbé ismert tény, hogy az 1941-es magyar népszámlálás alkalmával 600 ezres különbség mutatkozott a nem magyar anyanyelvűek és nemzetiségűek között (3,1; illetve 2,5 millió). A nem magyar anyanyelvű, ám magyar nemzetiségű „helyezkedők” között igen magas a horvátok, szlovének és németek aránya. Az előbbi példánál maradva:

	magyar		1941		német	
	anyanyelvű	nemzetiségű	anyanyelvű	szlovén nemzetiségű	anyanyelvű	nemzetiségű
Alsólendva	2568	2869	793	516		
Muraszombat	1731	3959	2399	288		
Göntérháza	474	484	77	65		
Bántornya	25	777	1039	288		
Belatinc	220	1448	1289	72		
			horvát	bunjevác		
Dárdai járás	13568	16314	1753	987	7807	6878
Kiskószeg	1542	2173	540	90	236	80
Villányi járás	5167	11163	1996	1365	18358	13733
Pélmonostor	902	1387	140	110	1635	1433
Csáktornya	2652	6085	3712	423	151	94
Belica	15	2112	2160	64	–	–
Zombor	11502	12625	5970	5257	2255	1930
Szabadka	61581	66506	33801	29169	1787	1496

Kivételesnek tekinthető Pélmonostor esete, ahol a szerbek egy jelentős része (762 görögkeletiből, 745 anyanyelvűből 131) nem vállalta nemzetiségét.¹⁸

A lakosság összetételét csupán módosították, de korszakunkban alapvetően meg nem változtatták az államhatalmak nacionalista indíttatású *telepítési akciói*. Csaknem valamennyi vajdasági település határában megjelentek a zömmel délről jött¹⁹ kolonisták, volt csetnikiek, dobrovoljacok, illetve a Magyar- és Olaszországból áttelepült optánsok – Magyarországról pl. 30 000 szerb költözött át.²⁰ A topolyai és zentai járásban 7–7, Szabadka területén 6, Magyarakanizsa határában (Szenttamásnál) és a zombori járásban 4–4, Temerinél és Újvidéknél 2–2, a szlavóniai Szentlászló környékén 3 telepes falut alakítottak ki, 50–400 család

részére. A Vajdaságban ez az akció megközelítőleg 80 ezerrel emelte a délszlávok, túlnyomó többségében a szerbek létszámát. Becslések szerint a tartomány népessége 1918 és 1940 között több mint 190 ezer fővel szaporodott.²¹

1940-ig az országban 400 telepés község épült, 25 000 házzal; ebből Vajdaságban és Szlavóniában több mint 200, 13 000 házzal. A Bácskában és a Szerémségben 65 telepés községről és 7150 gazdaságról adtak számot. A Bánátban több mint 100 új falu vagy falurész épült 10-11 000 telepés számára – a családtagokkal együtt ez 44 000 főt jelentett. Baranyában (a dárdai járásban) csak 7 új telepet hoztak létre.

(Összehasonlításként: 1944 és 1948 között 40 000 család 200 000 tagját telepítették le a Vajdaságban, de még 1953 és 1971 között is több mint félmillióan költöztek be a déli területekről, éves átlagban 27 ezren.)²²

Az 1942-ben Újvidéken megjelent *Délvidéki Emlékkönyv* is kénytelen volt elismerni, hogy „...a jugoszláv kormány a telepítés terén valóban elismerésre méltót alkotott”.²³

Az elmenekült vagy később kiutasított telepések üresen maradt házaiba – földjeire a magyar hatóságok 1941 május-júniusában 2828 bukovinai székely családot telepítettek 13 198 fővel, s kialakítottak 400 vitézi telket; továbbiakat hősi halottak családjai számára tartottak fenn.²⁴

Ez a felemás, soha be nem fejezett akció csak rövid ideig tartó változást hozott a Vajdaság nemzetiségi összetételében: a meg sem melegegett új telepéseket a történelem forgószele 1944 őszén tovább- vagy visszasodorta, de sokan közülük ott pusztultak a déli végeken.

A vajdasági „népfelszabadító harcokról” írt monográfia szerint a tartománynak a háború alatt 44 651 polgári és 10 534 katonai áldozata volt, de „...ez az adat nem tartalmazza azoknak a számát, akik a megszállók oldalán estek el, vagy akiket azok bűntársaiként végeztek ki”.²⁵ A halálos áldozatok száma tehát ennek többszöröse, mert az idézett adatban nem szerepelnek a magyar, horvát és német hadseregben elesettek, a hadifogságban, a vajdasági internáló- és koncentrációs táborokban elpusztultak, valamint az 1944 őszén és azt követően legyilkoltak. A magyar etnikum vérvesztése minden bizonnyal megközelíti a 60 ezer főt; a magyar nyelvű zsidóságé a 15 ezret,²⁶ míg a jugoszláviai németek háborús veszteségét 200 ezerre teszik.²⁷

Népesedési mutatók terén országos, bánágokra s legjobb esetben járásokra vonatkozó adatokat találunk, túlnyomórészt 1931-ből.

A kor szerinti megoszlást tekintve a jugoszláviai magyarság előregedőben lévő népcsoport volt, az országos átlag alatti mutatószámokkal a 20, s különösen az 5 év alatti korcsoportokban, s azt meghaladóval a 60 év fölöttieknél. (Roszszabb viszonyszámokkal csak a németek rendelkeztek – 3. sz. táblázat.)

A magyar többségű bácskai járások és városok, valamint a magyarok által jelentősebb arányban lakott baranyai és Mura-vidéki járások megfelelő adatait vizsgálva azt találjuk, hogy a legrosszabb mutatókkal Baranya rendelkezett: a fiatalok, s különösen a 10 éven aluliak aránya mélyen az átlag alatt, a 60 éven felülieké jóval a fölött volt. A Bácskában viszonylag jó, az átlag körüli viszonyszámokat találunk. A városi és topolyai adatok rosszabbak, meglepően kedvező volt viszont Magyarkanizsa korösszetétele kiugróan magas 10 éven aluli korcsoporttal és átlag alatti idős népességgel²⁸ (4. sz. táblázat).

A természetes szaporodást 1934 és 1937 között tekintve az a Bácskában és Szabadkán egyaránt alacsony, 4,7 ezrelékes volt; Baranyában már akkor negatív előjelű értéket találunk: -2,7 ezrelékkal. (Összehasonlítául: az adott időszakban a megfelelő számok Magyarországon 6,3; Jugoszláviában 13,1.) Járásokra bontva: az élveszületésekben és a természetes szaporulatban egyaránt Magyarkanizsa vezetett 26 illetve 9,6 ezrelékkal; ezt követte a zentai és a törökkanizsai járás 23,2 – 6,4; illetve 23,4 – 6,2 ezrelékkal.

Hasonlóan kedvező mutatókat találunk Alsólendván és környékén (24,5 – 8,2), ahol a csecsemőhalandóság is a legalacsonyabb volt: 15%-kal. Az átlagosnál rosszabb volt a helyzet a topolyai járásban (20,1 – 4,1), viszont a csecsemőhalálozásban a második legkedvezőbb viszonyszámot itt találjuk, a legjobbat az akkori Vajdaságban (17,2%).

Baranyában többen haltak meg, mint születtek; a tüdővész és a csecsemőhalál a legtöbb áldozatot Szabadkán és környékén, valamint a törökbecsei járásban szedte.²⁹

A 100 megkötött házasságra vetített gyermekszám (élveszületés) alakulását tekintve a volt magyar területeken a viszonyszám 244 volt 1940-ben, amely elmaradt a Duna-bánsági 258-tól. Ebben a vonatkozásban is a természetes szaporulatnál megismert kedvező képet találjuk Magyarkanizsán (302), a Tisza túlsópartján (265) és a szomszédos zentai járásban (263). Átlag alatti a gyerekszám Topolyán és környékén, az óbecsei és alsólendvai járásban, és természetesen Baranyában, (201) ott is a kisköszegi járásban (161). A baranyait megközelítő alacsony születésszámot találunk még a német és magyar többségű (1931-ben 53,3, illetve 27,9%) zombori járásban, 212-vel³⁰ (5. sz. táblázat).

Gazdasági helyzet

A Vajdaság gazdasága az új Jugoszláviában 1918 végén – Szlovénia mellett – az új állam legfejlettebb, leggazdagabb, bár mezőgazdasági jellegű országrésze a Vajdaság volt. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság – mely neve ellenére valójában egy Belgrádból kormányzott és uralt Nagy-Szerbia volt – a széttört

Monarchiára emlékeztetett nemcsak nemzetiségi tarkasága, hanem területegységei gazdaságának már-már összegegyeztetetlen különbözősége okán is. 1912-ig ezek az országrészek három, de inkább öt, egymástól jelentősen különböző államkeretben éltek. A függetlenségét a 19. század elején-közepén fokozatosan visszanyert Szerbia független királyság volt, csaknem 500 éves ottomán uralom súlyos örökségével; kisparaszti, főként állattenyésztő ország, említésre méltó ipar nélkül, erős orosz és francia befolyással. A kis Crna Gora (Montenegró) hegyi fejedelemség volt, a szerbeknél is erősebb öntudatú, harcias népével, de szinte bármiféle gazdasági tevékenységre alkalmatlan sziklás-mocsaras területével. Bosznia-Hercegovina az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó szerzeménye volt, s csak azért foglalták el (1878), majd anektálták (1908), hogy ne kerüljön a Balkán felé terjeszkedő cári Oroszország vagy valamelyik vazallusa kezére. Gazdag ásványi és természeti kincsekkel rendelkező hatalmas terület a félsziget közepén, egymással versengő, egyformán fanatikus mohamedán bosnyák, pravoszláv szerb és katolikus horvát népeiséggel, de éppen hogy csak megindult az Európába visszavezető fejlődés útján. A hasonlóan vegyes lakosságú Dél-Szerbiában (ma Makedónia) és az albánok lakta Koszovó-Metohijában anatóliai állapotok konzerválódtak az 1. Balkán-háború végéig.

Ezzel szemben Szlovénia Nagy Károly óta az európai gazdasági-társadalmi fejlődés részese; igaz, szétaprózva a különböző osztrák tartományok között. Dalmácia horvát, magyar, velencei múlt után a 18. század végétől Ausztriáé; Horvátország-Szlavónia 800 éven át Magyarország társországa, messzemenő belső önkormányzattal, saját honvédséggel 1868 óta; a Vajdaság a történelmi Magyarország szerves része a török kiűzése óta; a Bácska és a Bánát (az egykori Temesi bánóság) Ausztria-Magyarország éléskamrája, dúsan termő földekkel, fejlett mezőgazdasági és kisiparral, sűrű vasúthálózattal, forgalmas vízi utakkal.³¹ A városalakók aránya itt a legmagasabb; másrészt itt a legkevesebb az erdő.³²

Nyomatékosan hangsúlyoznunk kell, hogy az új államhatalom Szerbia, és általában a szerbek érdekeit képviselte, gazdaságpolitikájában is; a déli területek fejlesztésére törekedett, a fejlettebb, gazdagabb északnyugatiak kizsákmányolásával. Különös kíméletlenséggel érvényesült ez a magyar és német többségű Vajdaságban. Kezdődött ez a korona-dinár kötelező átváltás irreális 4:1 arányának megállapításával, és folytatódott egy nyíltan és bevallottan büntető jellegű, területenként változó *adókulcs* bevezetésével. Mind a földbirtokra, mind pedig az ipari és kereskedelmi vállalkozásokra kivetett adó általában négyszerese volt a szerbiaiaknak (6. sz. táblázat). Az 1934-es pénzügyi törvény alapján házadót csak az 5000-nél nagyobb lélekszámú községek lakói fizettek – márpedig ilyenek szinte kizárólag csak a Vajdaságban és Horvátországban voltak.³³

A földadót úgy állapították meg, hogy az osztrák–magyar földkataszterben rögzített tiszta jövedelem aranykorona értékét beszorozták 35-tel. Ilyen alapon

1928-ban a Vajdaságra 1,8 Md; Horvátországra 1,1 Md dinárt vetettek ki. Szerbia adója ismeretlen volt, mert földnyilvántartása még akkorra sem készült el: Szerbia alig adózott, de azt a keveset is visszakapta segélyek címén.³⁴ A királyi diktatúra bevezetése (1929. január 6.) után még tágabb tere nyílt az önkényeskedésnek: Szabadka addigi 10 milliós adóját 1929-ben 22 millió dinárra emelték. Az adóbehajtásnál és végrehajtásnál különbséget tettek a szerbek és a nemzetiségek között. Az előbbieket – különösen a dobrovójácok – adóhátralékát rendszerint elengedték (mint pl. 1938 októberében a bánági és községi, sok éven át felgyült adóhátralékot), míg az utóbbiak esetében az előírt háromszori felszólítást mellőzve azonnali végrehajtást rendeltek el. Ilyenkor a szerbeket figyelmeztették: egymást túl ne licitálják, így hatósági segédlettel potom pénzért szerezhetek meg ingatlanokat.³⁵

A nagy- és középbirtokok mellett felosztották a községek addig bérletbe kiadott közös földterületeit és legelőit, különösen, ha nemzetiségek lakta településről volt szó. Ennek következtében a községi adó – pótdadó formájában – a sokszorosára emelkedett pl. Apatinban és Topolyán – ez utóbbi helyen 1929-ben a tizenegyszeresére.³⁶

Az 1940. január 1-jével életbe léptetett adó- és illetéktörvény értelmében a bánági földművesek túlnyomó többségének (akiknek évi kataszteri tiszta jövedelme meghaladta az 1000 dinárt) az adója 50%-kal emelkedett, a korábbi kedvezmények megszüntetése miatt.³⁷

A bankoknál és a pénzügyintézeteknél is megtörtént a nemzeti szempontok alapján történő átállítás: nagy részüket megszüntették vagy szerb bankokba való beolvadásra kényszerítették a korábbi, zömmel magyar és német vezetők félreállításával. A 230 magyar szövetkezetből mindössze 17 maradt. (Ugyanakkor az újvidéki központú „Agraria” német szövetkezeti központnak 331 beszerzési és értékesítési, valamint 360 hitelszövetkezete működött 1936-ban, illetve 1938-ban.)³⁸ Egyre nagyobb nyomás nehezedett a túlnyomórészt német és zsidó tulajdonban lévő iparvállalatokra, kereskedelmi és pénzügyintézetekre, hogy elsősorban szerbeket alkalmazzanak.

A vajdasági pénzügyintézetek szövetségének 1926. évi jelentését idézve „...Meggyőződésünk szerint, legalább is a Vajdaságra és a Szerémségre vonatkozólag, ezen egykori leggazdagabb országrészek elszegényedésének fő oka a túladóztatás, a rossz közigazgatás és egyéb körülményeken kívül a szerencsétlen módon végrehajtott agrárreform. Nem tekintve azt, hogy a Vajdaság legtöbb községében a községi pótdadók elviselhetetlen mértékének az agrárreform úgyszólván egyetlen oka, de általános közgazdasági szempontból is negatív eredménnyel járt.”³⁹ (Kiemelés tőlem – A. L.)

A jugoszláviai – és általában a szomszédos országokban végrehajtott – *földreformnak* bőséges korabeli irodalma van magyar nyelven is, mivel az érintett

földbirtokosok jelentős hányada magyar volt, és az akkori magyar államhatalom minden tőle telhető megtett sérelmeik világ elé tárására és érdekeik védelmére.⁴⁰

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a kelet-közép-európai térségben, a Baltikumtól a Balkánig az I. és a II. világháború után végrehajtott földreformoknak nem elsősorban gazdasági indíttatása volt (Beneš: „Bosszú Fehérhegyért!”).

Politikai és nemzeti célokat akartak velük elérni: korábbi, harcra mozgósító ígéreteik beváltását (lengyel és csehszlovák légió, délszláv önkéntesek, a román és a görög hadseregben szolgálók) a többnyire idegen nemzetiségű, elnyomó földesurak (németek, oroszok, magyarok, olaszok, törökök és az egyházak) nagybirtokainak felosztását, egy erős és független kis- és középparaszti réteg megerősítését az egyszerre többségivé, uralkodóvá vált nemzetek fiaiból, s ezzel rendszerük-kormányuk stabilizálását.

A jugoszláviai agrárreform legfeljebb két vonatkozásban tért el az általános gyakorlattól: mindenekelőtt a szerbek gazdasági-politikai megerősítését szolgálta, a végrehajtás kíméletlen, „balkáni” módjában is.

I. Sándor még a háború idején, trónörökösként meghirdette: „Minden szerb, horvát és szlovén legyen gazda a saját földjén... szabad államunkban csak szabad földbirtokosok lehetnek és lesznek.”⁴¹

A királyi ígéret végrehajtására 1919. december 18-án minisztertanácsi rendelet jelent meg, amely szerint a szerb hadseregben 1918. december 18-ig szolgált önkéntesek az államtól 5 hektár földet kapnak ingyen.

Az állam megalakulása után néhány héttel, 1919. február 25-én minisztertanácsi határozatot hoztak a földosztás céljait szolgáló birtokkiszajátításról, kivéve az 1912-ben Szerbiához tartozó területet. A felosztható birtok területe országrészenként változott, így Szlavónia két megyéjében és a Vajdaságban a meghagyható maximum 100, illetve 518 hold (300 hektár) volt, attól függően, hogy tulajdonosa bérbe adta-e, vagy maga gazdálkodott rajta. A birtoknak az ezt meghaladó részét kártalanítással⁴² államosították, majd felosztották. A 17. § értelmében „...minden nagyobb erdőkomplexum átmege az állam birtokába”, de ennek alsó határát nem rögzítették. A 9. § az igényjogosultságról intézkedett: elsőbbséget élveztek az állam megalapításáért küzdött harcosok, azok özvegyei és árvái, majd a helyi földnélküli földművesek következtek, de „a rendezetlen állampolgárságú” magyarok, németek, románok és olaszok kizárásával, mivel azok más állampolgárságért folyamodhattak (optálhattak), legalábbis elvileg; mert azt Belgrádban sem gondolták komolyan, hogy a szóban forgó több mint egymillió ember el akarja hagyni szülőföldjét. Az igénybe vett földeket külön rendelettel (1919. április 10.) kényszerbérletbe adták egy, majd további négy évre. A fizetendő bért először a kataszteri tiszta jövedelem öt, később nyolcszorosában állapították meg (emlékezzünk: az adókvetésnél a szorzószám 35 volt!), holott a szabadpiacon kialakult reális bérleti díj ennek ötszöröse, a háború utáni konjunk-

turális években 15-20-szorosa lett volna. De ezt az összeget sem a tulajdonosok kapták, hanem a mezőgazdasági igazgatóságok: azok 25%-ot levontak a földreform költségeinek fedezésére, majd az adók és illetékek leszámítása után maradt összeget – ha egyáltalán volt mit – a nemzeti bank utalta át a tulajdonosoknak. Az állami és községi adókat, víztársulati-ármentesítési hozzájárulásokat értelem szerint az utóbbiak voltak kötelesek fizetni. Az igénybe vett és a telepítési célokra zárolt birtokok eladását és megterhelését külön rendelettel tiltották meg 1919. július 21-jén. A telepítést szabályozó 1920. február 12-i minisztertanácsi rendelet feloldotta a maximumra vonatkozó előírást: „közérdekből” az egész birtok igénybe vehető. Pár nappal később az agrárreform-miniszter módosító utasítást adott ki, amely szerint „...a birtokok a maximum alatt is kisajátíthatók vagy kényszerbérletbe adhatók, de ezeknél az eseteknél a hatóságok különös tekintettel legyenek a tulajdonos és az igényjogosultak nemzetiségére”.⁴³

A volt tulajdonosok kártalanítására a kormány agrárkötvényeket bocsátott ki 630 millió dinár névértékben, 4, illetve 6%-os kamatozással (ez utóbbi az 500 milliós boszniai kártalanításra). Ez hektáronként 245 dinárt jelentett, holott a föld értéke az északi területeken – melyekre a maradék 130 millió esett – ennek legalább harmincszorosa volt. A külföldieknek szánt francia nyelvű brosúra készpénzfizetésről is beszélt, de a kézhez kapott összeg elenyésző volt.⁴⁴

Végeredményben 61 magyar állampolgárságú magyar birtokos 90 ezer hektár földjét sajátította ki (ebből a Vajdaságban 57 356 hektárt). A 62 jugoszláv állampolgárságú magyar birtokostól 10 622 (11 146) hektárt vettek el, összesen tehát 110 684 hektárt; a német nemzetiségűektől 108 ezret, míg a délszlávoktól 89 ezret; ez a birtokállományuk 61,5; 57 és 40%-át jelentette, a fenti sorrendben.⁴⁵

Az igénybe vett nagybirtokok összterülete a Vajdaságban 751 149 hektárt tett ki, ebből 435 812 szántóföld. Ehhez jön még 50 ezer hold kisajátított községi föld. Ezt 74 188 „szláv agrárérdekelt” között osztották szét, köztük 12 263 dobrovoljacnak, 4730 telepesnek és – főleg Magyarországról áttelepedett – optánsnak, továbbá 57 193 helyi földigénylőnek. Az átlagos juttatott birtoknagyság az előbbi sorrendben: 7,2; 5 és 1,7 hektár. A dobrovoljacok 72%-át a határszéli területeken telepítették le.⁴⁶

Az új tulajdonosok nemritkán bérbe adták földjeiket a földosztásból kizárt magyaroknak és németeknek, visszamentek déli szülőfalujukba, csak aratáskor jelentek meg a termésért.⁴⁷

A földreformnak nem az legpusztítóbb hatása a jugoszláviai magyarság számára, hogy pár száz birtokostól elvették földjeik, gazdasági felszereléseik java részét, hanem az, hogy mivel ezeknek a nagybirtokoknak a gépesítése igen alacsony volt (leszámítva néhány mintagazdaságot, mint pl. a bellyeit), azokat többségükben *magyar uradalmi cselédek* vagy kisbérlők művelték meg, így a földek szétosztása után azok *munkaalalom és megélhetés nélkül maradtak*.

Ezek közül került ki a tengerentúlra kivándoroltak (hasonló folyamat játszódott le az Ausztriához került Nyugat-Magyarországon is), a városba özönlők és az ország más vidékeire költözők zöme. Így pl. a bácskerteszi (Kupusina) kincstári uradalom felparcellázása miatt feleslegessé vált magyar agrárproletárok közül a 20-as évek elején több százan áttelepültek a horvátországi Alsómiholjácra és környékére.⁴⁸

A nagybirtokon alkalmazott magyar béresek, zsellérek, kisbérlok, aratómunkások száma 1921-ben csak a Bácskában 23 856 volt;⁴⁹ a Vajdaságban legkevesebb 45-50 ezer, tehát családtagjaikkal együtt az ottani magyar népesség mintegy egyharmada.⁵⁰ Egyenes következménye volt ez a németeket és délszlávokat a legjobb földekre telepítő osztrák politikának, amely 1778-ig kitiltotta a magyarokat a bécsi katonai igazgatás alatt álló Bánátból. Hasonlóan nagy felelősség terheli a dualizmus korabeli, csak szavakban magyarkodó kormányokat, melyek néhány kincstári birtokra telepített falut (Bácsgyulafalva, Szilágyi, Hertelendyfalva, Székelykeve) leszámítva semmit sem tettek a magyar nincstelének földhöz juttatásáért, a déli területek magyarságának számbeli és gazdasági erősítéséért.

Hasonló volt a helyzet a sokszor óriási kiterjedésű községi földekkel, melyeknek csak egy része volt rét, legelő és erdő, a többségét kisbérlok művelték. Magyarkanizsán 6000 holdat osztottak szét déli telepések között, felmondva – mint mindenütt – a helybeli magyarok bérleti szerződéseit;⁵¹ a szerb polgármester teljes joggal vágta oda a tiltakozóknak, hogy miért nem osztották fel közöttük a régi magyar időkben, így nem merült volna föl ez a probléma.⁵²

Hihetetlennek tűnik, de tény, hogy az 1918-ban Jugoszláviához került területeken a birtokmegosztást tekintve a magyarság volt a legkedvezőtlenebb helyzetben: leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy a nagy- és a törpebirtokosok között volt a legtöbb magyar, míg az erős, gazdaságilag életképes közép- és kisbirtokosok többsége német és délszláv volt⁵³ (10. sz. táblázat).

A földosztásnak-telepítésnek – az alapvető nemzeti szempont mellett⁵⁴ – bevallottan állambiztonsági-határvédelmi feladata is volt.⁵⁵ A Mura-vidéki Hosszúfaluban, Kámaházán, Petesházán, Göntérházán és Pincemajorban felosztott Eszterházy-birtokra főként sokgyermekes tengeremelléki szlovén családokat telepítettek; Csantavér község földjeire pedig likai és Crna Gorai dobrovoljácokat, „...az északi határ védelmére”.

Ugyanez történt Horgoson és Újbezdánban. Szabadka határában 1926-ban árverésen értékesítettek városi földeket helyi bunyevác és magyar gazdák között. 1929-ben a királyi-katonai diktatúra kormánya az utóbbiakat kártérítés nélkül elűzte földjeikről „...azzal az indokolással, hogy a földek a határ közelében fekszenek, s hogy a magyarok nem megbízható elemei az országnak”.⁵⁶

Ugyancsak ez a kormány rendelte el, hogy a határtól 50 km-es mélységben nemzetiségi csak a bel- és hadügyminiszter előzetes engedélyével szerezhetek földet vagy ingatlant.⁵⁷

A földreformot már a kortársak is bírálták. Természetesen a szerb szakemberek és szervezetek érve gazdasági volt:

– csökkentette a termelést; az így okozott kárt az átmeneti években 0,5 Md dinárra becsülték;⁵⁸

– az újonnan kialakított gazdaságok nem biztosították a belterjes gazdálkodáshoz szükséges birtokminimumot, és nem művelték azokat szakszerűen;⁵⁹

– munkanélküliségbe és éhínségbe taszította a kisebbségi (magyar, német, román, szlovák) földmunkásokat, kivándorlásra kényszerítve őket⁶⁰

– mivel sem a régi, sem az új tulajdonosok nem fizették az ármentesítési járulékokat, a gátak és szivattyútelepek tönkrementek és sorozatos árvizek pusztítottak (1924–1925, 1926: Apatin, Bezdán; 1927: Baranya).⁶¹

Milyen volt a földreform után a *vajdasági mezőgazdaság* és abban a magyarok szerepe?

Fő terményeit illetően évtizedek óta alig van változás. Vezet a búza és kukorica, magas terméshozamokkal. Második helyen az ipari növények állnak: cukorrépa, kender (a Bácskában a 30-as évek elején 8500 vagon/év, a világtermelés 10–15%-a), napraforgó. Időszakunkban kiemelkedő volt a komló- (Petrőc) és a paprikatermelés (Horgos, Martonos, Magyarkanizsa, Bácskertes) – mindkettő értékes export-termék. A szőlő- és bortermelés két legfontosabb tája Baranya és a Baja–Zombor–Szabadka háromszög volt. Újvidék környékén belterjes kertkultúra alakult ki. Baranya és a Mura-vidék termékszerkezete hasonló volt; ez utóbbi helyen a rozs számottevő részesedésével a gabonafélék között. Az állattartásban a sertés, a ló, a szarvasmarha és a juh tenyésztése mennyiségi és minőségi szempontból is kiemelkedően eredményes volt, a Mura-vidéken a szarvasmarhával az első helyen.⁶²

Művelési ágak szerint legkedvezőbb helyzetben a bácskai és bánáti részek voltak, a szántóföld 70%-ot messze meghaladó arányával (a topolyai járásban 92% fölött!); Baranyában az erdők, a terméketlen területek (árterület, mocsár), a legelők és a rétek a terület közel 60%-át foglalták el, de hasonló volt a helyzet a Mura-vidéken is, az erdők nagyobb részesedésével. A számoszlopok kimutatják a Bácska és a Bánát korszerűtlen, egyoldalú, szemesterményekre alapozott termelési szerkezetét. Belterjes kertgazdálkodás csak néhány faluban folyt (Bácskertes, Temerin, Tamásfalva, Ürményháza, Magyarcsernye, Törzsudvarnok, Nagynezsény – 1% fölötti termőterületen), és a homoki szőlők képviseltek magasabb termelési kultúrát (Horgos, Szabadka, Doroszló, Bácsfeketehegy, Feketető, Szaján, Nagynezsény, Alsóittebe, Felsőmuzslya, Magyarcsernye – 3% fölött). Baranyában a szőlőművelésnek a római korra visszamenő hagyományai

vannak (Sepse, Kő, Nagybodolya, Csúza, Kiskőszeg – 10% fölött), de részben magyarok voltak a szomszédos Szlavónia szőlőtermelői is: Dályhegy, Almás, Erdőd. Fejlett kertgazdálkodást találunk Újbezdánban, Kőn, Karancson, Sepsén és a Mura-vidéki Alsólendván, Csentén és Hosszúfaluban (3% fölött). A szőlők magas aránya (Alsólendva, Csente, Völgyifalu, Pince) fejlett bortermelésre, a réteké-legelőké intenzív állattenyésztésre utal (Bellye, Hercegszöllős, Várdaróc), s csaknem valamennyi Mura-vidéki településen.⁶³

Mivel a jugoszláviai magyarság döntő többsége a mezőgazdaságból és az azzal kapcsolatos tevékenységből élt, gazdasági helyzetüket a mezőgazdaság mindenkori helyzete határozta meg. A volt magyarországi területek – tehát lényegében a Vajdaság – Szlovénia mellett – az új államnak is a legtermékenyebb, legjobban művelt országrészei közé tartoztak, s *ez az országos átlagot messze meghaladó életszínvonalat, jólétet biztosított a közép- és kisparaszti gazdaságok tulajdonosai számára is*, különösen az 1920-as évek végéig tartó konjunkturális időszakban, amikor a termények és a föld ára egyaránt magas volt.⁶⁴

A vajdasági föld- és munkanélküliek, és elsősorban a magyarok kétségbeejtő helyzetét mutatja a 8. sz. táblázat, amely egy 1930-ban végzett szociológiai felmérés adatait foglalja össze. A Bácska és a Bánát négy magyar többségű járásában (Topolya, Zenta, Óbecse, Törökkanizsa) és két városában (Magyarkanizsa, Zenta) a földnélküli agrárproletárok száma 23 771, a munkanélkülieké 18 265 volt; a napi átlagkereset: 24 dinár; egy családtag/nap: 91 para (9 fillér). A megfelelő számok a 11 magyar többségű bácskai községben: 13 504; 7186; 23,5; illetve 1 dinár.

Tájégségenként vizsgálva mind a föld- és munkanélküliek számát, mind pedig az egy főre jutó keresetet tekintve legrosszabb volt a helyzet Óbecsén, Zentán és környékén, valamint a törökkanizsai járásban. Zentán pl. nem egészen fél dinár (5 fillér) volt az egy családtagra jutó napi átlagkereset. Baranyában viszont meglepően jó volt a helyzet, kevés föld- és munkanélkülivel, viszonylag magas egy főre jutó keresetekkel.⁶⁵ (Lásd a 8a, 8b táblázatot.)

A déli területek *iparának* kiépítése – mint Magyarország többi területein – a múlt század második felében indult meg, és századunk első éveiben gyorsult fel. A vidék jellegéből következően a fejlődésben a mezőgazdasági ipar járt az élen; termékeinek az Osztrák–Magyar Monarchián kívül különösen a német birodalom jelentett biztos piacot.⁶⁶

Az ipar egészére a kisüzemek túlsúlya volt a jellemző: 1938-ban a mintegy 600 üzemből mindössze 48 dolgozott 200-nál több munkással.⁶⁷

1921-ben Jugoszlávia második legiparosodottabb országrésze (Szlovénia mögött) a Vajdaság volt, 428 üzemben 28 297 munkással, 67 270 lóerős gépi teljesítménnyel és 1123 millió dináros alaptőkével. (Lakosonként 834 dinár; a megfelelő számok Szlovéniában 1339, Horvátországban 757, Szerbiában 692.)

Annak ellenére, hogy 1919 és 1938 között 390 új iparvállalatot alapítottak, a fenti időszakban, s különösen annak első felében, bekövetkezett a Vajdaság viszonylagos lemaradása a többi országrészhez képest.⁶⁸ Ennek oka az volt, hogy a nemzetiségi többségű, perifériálissá vált terület „...nem élvezte Jugoszlávia... politikai hatalmainak kegyeit. Az új állam nemcsak az adópolitikával, de valamennyi intézkedésével az ország többi részének iparát fejlesztette a vajdasági rovasára. Ott igyekezett fellendíteni az ipart, ahol a lakosság nemzetiségét illetően »megbízhatóbb« volt.»⁶⁹

1938-ban az ország területének 7,6%-át kitevő Vajdaságban működött Jugoszlávia iparvállalatainak 19,2%-a, a gépi teljesítmény 11%-kal, és ott dolgozott a munkások 16,1%-a.

1927-ben Bácskában 581 üzem működött, a következő megoszlásban: élelmezési: 192 (ebből 145 malom és 15 szeszgyár), építőanyag (téglagyárak): 114, textilipar: 79 (kendergyárak), vas-fém- és gépgyártás: 78, papír- és nyomdaipar: 44, faipar: 33, vegyészeti: 23, bőrfeldolgozás: 19.⁷⁰

Az élelmiszer-ipari üzemek sorában a *malmok* elsőbbsége vitathatatlan, annak ellenére, hogy az impériumváltozás következményeként a vajdasági malmok elvesztették piacaik (a Monarchia nagyvárosai) java részét. A térségünkben általánossá vált protekcionizmus miatt az exportlehetőségek korlátozottá váltak, a kapacitás pedig messze meghaladta a szűk hazai igényeket. Így sok malom tönkrement, a leégetteket nem építették újjá (a sziváci cukorgyárhoz hasonlóan), s a legtöbb kis teljesítményű malom csupán 30–50%-os teljesítménnyel dolgozott. Az 1920-as évek végén megalakult jugoszláv malomipari egyesület monopóliumhelyzetet vívott ki magának az országon belül, s elsősorban a nagymalmok érdekeit képviselte minden tekintetben. (Szállítások elosztása, export és vám, új üzemek építése.)

1929-ben Jugoszláviában 700, a Vajdaságban 270 motoros és gőzmalom működött, 600, illetve 320 vagonos napi kapacitással. A legnagyobb, kivitelre is dolgozó malmok (mint az 1827-ben alapított Fajt-féle újvidéki) sem dolgoztak 60–100 munkásnál többel.⁷¹

Az ország 8 *cukorgyárából* 6 az egykori Monarchia területén működött, s közülük 4, a legnagyobb teljesítményűek, a Vajdaságban: Cservenkán, Verbászon, Becskereken és Bellyén, évi 1500–2000 vagonos termeléssel. Ezek a gyárak nagyobbak voltak, mint a korabeli csehszlovák és német megfelelőik, és teljes vertikummal dolgoztak, tehát cukorfinomítójuk is volt. A 10 ezernél több cukoripari munkás fele a Vajdaságban élt; a mintegy 1000 állandó alkalmazott nagy többsége német, magyar és cseh szakmunkás volt, jó fizetéssel és szolgálati lakással.⁷² Az egyéb élelmiszeripari üzemek, így a szesz-, sör-, keményítő-, konzerv- és étolajgyárak, édesipari üzemek, sütődék és vágóhidak lényegesen kisebb kapacitással és alkalmazotti létszámmal működtek.

A beocsini *cementgyár* megépítésekor (1869), s egészen a 20-as évek elejéig Európa egyik legnagyobb és legmodernebb ilyen jellegű üzemének számított, 2500–3000 munkásával, saját üzemi vasúttal Péterváradig. Később sorsa a malmokéhoz hasonló: kartell, termelés- és létszámcsökkentés, úgyhogy a két háború közötti időszakban átlagosan már csak 1000 munkással dolgozott. A szintén szerémségi vrdniki kőbányában és a rakovici kőtörőben 1200–1500 munkás dolgozott.

Az 1920-as évek végén a Bácskában és a Bánátban 40 *tégla- és cserépgyártó üzem* működött, hasonló körülmények között: 1918-ig nagy magyarországi felvevőpiac, védővámok, konkurenciaharc, 30–60%-os termelés, tönkremenetel, munkáselbocsátás, kartell (1930; 55 vállalat). Legnagyobbak: Kikinda, Óbecse, Apatin, 300–600 alkalmazottal.

A vajdasági *textilipar* a németlakta körzetekben összpontosult. Időszakunkban fellendült, különösen a II. világháborút megelőző konjunktúra idején. Ennek ellenére szétaprózott maradt, s csak a legnagyobb üzemek érték el a 300–600-as munkáslétszámot (Hódság, Palánka, Kula, Apatin, Verbász, Újvidék). A kenderfeldolgozásban Jugoszlávia – lényegében a Vajdaság – világviszonylatban a 4. helyen állt; ebben a háziipar is jelentős szerepet játszott, főként a ruszin és szlovák falvakban.

A *fém- és gépipar* kisipari jellegű volt, és szerb-német vidékeken indult fejlődésnek (Újvidék, Kikinda, Becskerek, Pancsova).

Az áramtermelés kis, rosszul felszerelt „villanytelepeken” folyt, ezek száma a 30-as években 43 volt, átlagosan 10 munkással – egyedül az újvidékiben dolgoztak 200-nál többen. A drágán előállított elektromos energia természetesen rontotta a vajdasági vállalatok versenyképességét, jöllehet ezek többsége saját áramfejlesztővel rendelkezett.⁷³

A *magyarlakta településeken* a következő üzemek biztosítottak munkalehetőséget: mindenütt volt malom, egy-egy nagyobb helyen több is (Topolyán például három, a fűrésztelep mellett); Martonoson; Adán és Moholon paprikamalom adott időszakos munkát; Adán 1921-ben kezdte meg működését egy kis öntöde és fémfeldolgozó, a mai „Potisje” őse, amely a nyugati piacokon értékesített jugoszláv szerszámgépek 40%-át állítja elő.⁷⁴ Zentán a 8 malom mellett harisnya- és divatcikkgyártó üzem működött, Magyarkanizsán téglagyár; Óbecsén fűrésztelep és nyomda, Péterrévén papírgyár, Bácskerteszen paradicsomkonzerv és hagymalisztgyár, Doroszlón kenderfeldolgozó; Törökkanizsán selyemgyár, végül Alsólendván – szintén a malom mellett – fűrésztelep és parkettaüzem, nap- és esernyőgyár.

Áramot az alábbi helységeken állítottak elő: Szabadka, Újvidék, Zombor, Óbecse, Bezdán, Őrszállás, Ada, Apatin, Palánka, Törökkanizsa, Nagyikinda, Nagybecskerek, Törökbecse, Versec, Fehértemplom, Pancsova, Kevevára.⁷⁵

Az 1930-as évek végén a Vajdaságban 35 ezer *kisipari* műhely volt, 40-45%-kal több, mint 1918-ban; évente átlag 600 új műhelyt nyitottak meg. Ez nem csupán az elavult kézművesség továbbélését, sőt fejlődését jelentette, de azt is, hogy a válságos években a mezőgazdaságban és az iparban feleslegessé vált munkakerő egy részének a kézműiparban sikerült elhelyezkednie.

Mint az ipar egésze, úgy a kisipar is, szorosan kapcsolódott a mezőgazdasághoz: vagy úgy, hogy annak szükségleteit kielégítő cikkeket állított elő, vagy úgy, hogy általa termelt nyersanyagot (kender, len, bőr) dolgozott fel – ilyen tevékenység folyt a műhelyek felében.⁷⁶

A Bácskában és a vele határos Felső-Szerémségben 1934-ben 10 008, 5 évvel később 11 794 üzletben vásárolhattak. Ezeknek közel egyötöde Újvidéken működött, bizonyítva azt, hogy a város a térség *kereskedelmi* központjává is vált. A bolthálózat sokkal sűrűbb volt a városokban, ahol 54 főre, mint vidéken, ahol 97 lakosra jutott egy üzlet.

A *közlekedést* tekintve a Vajdaság európai szinten állt 1918-ban, 100 km²-en 8,6 km-es vasútvonallal. Ez magasabb volt nemcsak a szlovéniai (7 km), de az ausztriai átlagnál is (8 km), a szerbiait (4 km) pedig több mint kétszeresen múlta felül. A teljes vonalhossz 1941-ben 1800 km volt, amelyből azonban csak 50 km épült 1918 után. A fővonalak többsége észak-déli irányú volt, mivel korábban a Budapesttel és Béccsel való összeköttetést szolgálta. (Budapest)–Szabadka–Verbász–Újvidék(–Belgrád), Szabadka–Zombor–Vukovár–Vinkovci(–Zágráb), (Szeged–)Horgos–Zenta–Újvidék, Zombor–Hódság–Újvidék; kivétel a szabadka–zenta–nagykikinda–temesvári horizontális vonal.⁷⁷

Nemcsak a vasúthálózat volt a Vajdaságban a legsűrűbb, de a folyami áruszállítás tekintetében is első helyen állt Jugoszláviában.⁷⁸ Az úthálózat kiépítését, korszerűsítését elhanyagolták. Aszfaltozott utak alig voltak; az egyetlen európai mércét megütő főútvonal a horgos–szabadka–újvidék–belgrádi volt, a London–Isztambul közötti transz-európai autótút részeként. Ebből következően a ló- és ökörfogatok szerepe a közúti szállításban messze meghaladta a teherautókéét. 1939-ben az autóbuszvonalak hossza a Bácskában 693, a Bánátban 251 km volt.⁷⁹

Társadalmi élet

A társadalom rétegződése

1921-ben Jugoszlávia lakosságának 78,9%-a mezőgazdasággal foglalkozott, míg az iparban és a kisiparban 9,9%-a dolgozott; a Vajdaságban a megfelelő számok 70,3; illetve 15%, tehát a népességnek több mint kétharmada mezőgazdasági tevékenységet folytatott. 1931-ben a foglalkozási ágak megoszlása a

következő: földművelés: 69; ipar és bányászat: 16; kereskedelem-pénzügy-közlekedés: 6,6; közalkalmazott, fegyveres testületek és szabadfoglalkozású: 4,9; egyéb: 3,5%. 1937-ben a Bácskában és a Felső-Szerémségben 15 243 munkás munkaviszonyát jelentették be az újvidéki gazdasági és kereskedelmi kamaránál. A valós szám ennél lényegesen magasabb, közel 18 ezerre tehető, mivel igen sok idénymunkást és fiatalkorút a munkaadók egyszerűen nem jelentettek be.

A textil- és kenderipar foglalkoztatta a munkások harmadát (5788), ötödét a malmok és a cukorgyárak (3038), hetedét a téglá- és cserépipégetők (2229). A vas- és fémfeldolgozó iparban 1793-ban, a vegyiparban 522-en dolgoztak. Az iparban alkalmazottak fele szakképzetlen, s 82,2%-a fiatal (40 éven aluli) volt.

Az iparosok és alkalmazottaik száma 60 ezer körül lehetett, így a kisiparból élt a lakosság 9%-a; legtöbben az asztalos, kovács, hentes és pék szakmákban dolgoztak (1441–1043). A kereskedelem 15 370 személyt foglalkoztatott. Ez az aktív népesség 1,7%-át (városokban 2,7; falun 1,2%) jelentette, s azt, hogy kereskedelemről élt az összlakosság 3,4%-a. Az 1940-es új adó- és illetéktörvény legjobban a kereskedőket sújtotta, majd a földműveseket, s viszonylag kedvező volt a kisiparosoknak.

A vasútnál hozzávetőlegesen 10 ezer ember dolgozott.⁸⁰ Az említett és más adatok alapján azt mondhatjuk, hogy a *mezőgazdasággal foglalkozók* aránya a magyarságon belül minden bizonnyal meghaladta a tartományi átlagot, s megközelítette a 75%-ot (lásd a 9. sz. táblázatot).

A mezőgazdasági népességen belüli rétegződésre csak az 1910-es adatok állnak rendelkezésre. Már ezek alapján is a Bácskában az összes nemzetiségek közül a magyarok voltak a legkedvezőtlenebb helyzetben, s ez az állapot a földreform következtében tovább romlott. A mezőgazdasági keresők közül a magyarok 53,2%-a földnélküli volt (a németeknél 43,2%, a szerbeknél 43,6%, de a szlovákoknál-ruszinoknál is 45,5%).

Más megközelítésben: a birtokosok 35,5%-a, a birtoktalanok 43,2%-a volt magyar. (Részleteiben lásd a 10. sz. táblázatot.) A gazdasági cselédek 48,9%-a, a mezőgazdasági munkások 41,6%-a magyar volt. (A megfelelő számok, a németeknél: 18,4 illetve 9,4%; a szerbeknél: 15,5 illetve 20,5%.)

A magyarok tehát mindkét kategóriában relatív többségben voltak már a háború előtt is.⁸¹

A két háború közötti időszak végén a vajdasági mezőgazdasági munkások és családtagjaik száma elérte a 350 ezret, akiknek túlnyomó többsége magyar volt.⁸²

A mezőgazdasági munkások évente általában csak 40–45 napos idénymunkát végeztek, főként aratáskor és kukoricatöréskor. Volt olyan év, mint az 1934-es, hogy 20 ezer család teljesen munka nélkül maradt. Érthető, hogy az 1920-ban újjászervezett mezőgazdasági munkásszövetségnek 1937-ben 265 alapszervezete működött több mint 30 ezer taggal, akik felvonulásokkal, sztrájkokkal, sőt vér-

ontásba torkolló zendülésekkel (Óbecse, Melence, 1936) próbáltak sorsukon javítani. A helyi szervezetekben – melyek túlnyomórészt magyarokta vidékeken működtek – erős volt a kommunista párt befolyása.⁸³

Mivel 1931-ben a vajdasági városok lakosságának 31,4%-a magyar volt,⁸⁴ bizonyosra vehető, hogy az iparban-kisiparban-kereskedelemben dolgozó magyarok aránya meghaladta a tartományi átlagot. Így az *iparban-kisiparban foglalkoztatott magyarok aránya – a magyarságon belül – 18-20%-ra, az abból élők száma legkevesebb 80-90 ezerre tehető.*

A két háború közötti időszak a stagnálás, sőt a visszafejlődés időszaka volt a vajdasági iparban. 1918 és 1938 között az ipari munkahelyek országon belüli aránya így változott:

	1918	1938
Vajdaság	21,18	18,97%
Szlovénia	21,58	24,58
Belgrád	7,45	10,22

A munkásokat-alkalmazottakat ez kétszeresen sújtotta: állandósult a munkanélküliség, ami viszont alacsony munkabérekhez vezetett.⁸⁵

Negatív hatással volt a magyarság – és a többi vajdasági nemzeti kisebbség – országon belüli társadalmi helyzetére a királyi-katonai diktatúra által 1929-ben bevezetett közigazgatási reform, amelynek céljai közé tartozott:

- a Belgrád érdekeinek megfelelő központosítás erősítése,
- a helyi-regionális érdekeket jobban képviselő történelmi országrészek fel-darabolása,

– mesterséges úton szerb többséget létrehozni csaknem valamennyi bánságban.

Az 1,6 milliós Vajdaság a 2,1 milliós Duna-bánság része lett, amelyhez hozzácsatolták a Szerémséget és Északkelet-Szerbiát, félmillió szerb és néhány tízezer horvát, német és szlovák lakossal. Ezáltal a korábban többséget alkotó magyarok és németek aránya nagymértékben visszaesett (27-ről 18,3; illetve 24-ről 16,3%-ra), míg az egy kategóriába sorolt szerb-horvátoké 57%-ra nőtt.⁸⁶

Már a szerb csapatok bevonulása után, 1918 végén felfüggesztették a sajtó- és a gyülekezési szabadságot, a megyék, városok és községek közigazgatási autonómiáját. Az elbocsátott vagy a hűségesküt megtagadó tisztviselők helyét általában Szerbiából odahelyezett radikális-pártiak foglalták el, kik közül sokan nem rendelkeztek megfelelő képzettséggel, s a legkülönfélébb visszaéléseket követ-ték el.⁸⁷

Az ügyintézés nyelve a szerb lett. Betiltották a pártokat, az egyesületeket, sőt a csoportos összejöveleteket is a magánházaknál.

A *Jugoszláviai Magyar Párt* csak 1922-ben alakulhatott meg, de 1924-ben, 1927-ben, majd véglegesen 1929 januárjában a – többi politikai párttal együtt –

betiltották. Működését minden eszközzel akadályozták: tagjai feketelistára kerültek, rokonaikat közszolgálatból elbocsátották, házaikat elrekvirálták, nem kaphattak útlevelet Magyarországra. A párt helyiségeiben módszeresen házkutatásokat tartottak, a tagnyilvántartásokat, jegyzőkönyveket elkobozták, megsemmisítették. Választások előtt még kíméletlenebb eszközöket alkalmaztak: gyűléseiket betiltották vagy szétverték (Csóka, Magyarkanizsa, Zombor), a Magyar Párt jelöltjei mellett korteskedőket megverték (Kiskőszeg, Csúza), a magyarok ablakait beverték (Zombor), nevüket a választási névjegyzékből törölték (Zenta).⁸⁸ 1926-ban a Magyar Párt paktumot kötött a kormányon lévő Radikális Párttal; ennek eredményeként három magyar képviselő – köztük dr. Várady Imre – bejutott a belgrádi szkupstinába. „A Magyar Párt, különösen munkájának első esztendeiben, egyáltalában nem tudta magához vonni a magyar munkás tömegeket” – ismeri el a kortárs tanulmányíró.⁸⁹

A belgrádi politika – érdekeinek megfelelően – a nemzeti kisebbségek, s így a magyarság megosztására törekedett. A javarészt emigráns és zsidó vezetés alatt álló baloldali magyar szervezetek és elsősorban a két munkáspárt akarva-akaratlanul a szerb hatalmi érdekeket szolgálta, amikor osztályharcos ideológiájával és gyakorlati tevékenységével sikerrel leválasztotta a nincstelen és kiszolgáltatott dolgozó tömegeket az „urak pártjának” nevezett Magyar Pártról. Ez a megbélyegző jelző annyiban volt igaz, hogy a párt szervezői-vezetői között sok volt az értelmiségi (ügyvédek, orvosok) és a földbirtokos, akiknek már volt gyakorlatuk a helyi és az országos politikai életben.

A párt elnöke dr. Sántha György szabadkai orvos volt, társelnökei dr. Nagy Ödön, dr. Várady Imre⁹⁰ nagybecskereki, dr. Deák Leó⁹¹ zombori ügyvéd, dr. Gráber László; főtitkárai Prokopy Imre, majd Szántó Róbert, dr. Székely Ármin és dr. Strelitzky Dénes. Nagy, Várady és Strelitzky volt az említett három parlamenti képviselő. A párton belül elkülönült a baloldali „becskereki”, és a jobboldali, „újvidéki” irányvonal; ez utóbbi szócsöve a *Hírlap* volt.

Szabadka, Zenta, Nagybecskerek magyarsága a párt mögött sorakozott fel; Zombor és Újvidék már megoszlott.

A szabadkai, újvidéki, zentai, zombori és magyarkanizsai városi közgyűléseken, képviselő-testületekben a párt számottevő tényezőként szerepelt, és kiharcolta a magyar nyelvű felszólalás jogát. A vezetők közül Prokopy Imre és dr. Deák Leó több beadványban, felszólalással adott hangot a jugoszláviai magyar kisebbség sérelmeinek a Népszövetség genfi központjában. Többszöri tárgyalás ellenére sem sikerült megteremteni az összefogást a bunyevác és a német szervezetekkel, amelyeket Belgrád kisebb kedvezményekkel (pl. az iskolaügyben) maga mellé tudott állítani a Magyar Párttal szemben. Ennek ellenére Észak-Bácskában sok bunyevác, Dél-Bácskában sok német a Magyar Pártra szavazott, sőt belépett a pártba.⁹²

1929. január 6-án ismét felfüggesztették a szabadságjogokat és a helyi önkormányzatokat, betiltották a pártok működését. Az 1931-es választásokon egyetlen magyar jutott be a központi parlamentbe, de az nem képviselte nemzetisége érdekeit.⁹³ A községi autonómiát 1933-ban, a városit 1934-ben állították vissza, de választásokat csak községi szinten rendeztek, s akkor néhány magyar is bekerült a falusi képviselő-testületekbe. Az újvidéki bánsági tanácsban a magyarságot – számaránya alapján – 19 hely illette volna meg, de ott csak 2 képviselője volt. Az utolsó, 1938-as választásokon egyetlen magyar sem jutott mandátumhoz (holott a magyar kisebbség létszáma és a képviselők számának viszonyítása szerint 12-nek kellett volna bekerülnie), de a király, pontosabban a Pál által vezetett régenstanács 1 magyar képviselőt és 1 magyar szenátort (dr. Várady Imre) hatalmi szóval kinevezett.⁹⁴

1918 után nemcsak az állami, hanem a városi-községi közigazgatásból is eltávolították a magyar és a német tisztviselőket, legtöbbjükkel azzal az indoklással, hogy „nem bírják eléggé az államnyelvet”. Ezeket a – szerb nemzeti szempontból nem alaptalanul – megbízhatatlannak tartott tisztviselőket zömmel nyugdíj és végkielégítés nélkül tették az utcára, így valójában szülőföldjük vagy korábbi szolgálati helyük elhagyására kényszerítették őket. Még legjobban azok jártak, akiket az ország déli vidékeire helyeztek át. 1927-ben a 130 vajdasági község élén 114 szláv, túlnyomórészt szerb, 10 német és 6 magyar jegyző állt. 1929-ben ezeket is leváltották, mint Zentán a még megmaradt utolsó 6 városi tisztviselőt; Szabadkán egy másikat azért bocsátottak el azonnali hatállyal, mert az új főispán – egy volt tábornok – jelenlétében magyarul igazított el egy érdeklődőt. A diktatúra bevezetése után engedélyezték a nem szerb nyelvű cégtáblákat, de rövidesen magas adót vetettek ki rájuk – erre a legtöbb kereskedő ismét, most már „önként” levette magyar és német nyelvű cégtábláját. Kisebb falvakban az ilyen renitens boltosokat egyszerűen megbotozták. Ezzel egy időben nyomás nehezedett a szinte kizárólag német és zsidó tulajdonban lévő⁹⁵ iparvállalatokra, kereskedelmi és pénzügyintézetekre, hogy elsősorban szerbeket alkalmazzanak.⁹⁶ A magyar tanítókra hasonló sors várt: elbocsátás vagy Boszniába, Macedóniába (akkori nevén Dél-Szerbiába) helyezés. Különösen azokat sújtotta ez, akik megpróbáltak valamit tenni a nemzetiségek lakta települések gazdasági-szellemi felendítéséért.⁹⁷

Ha megvizsgáljuk, hogyan fogadták a magyarok a diktatúrát, akkor az 1929-ben elítéltek adataiból kiderül, hogy volt bizonyos ellenállás. Minden bűncselekmény-kategóriában mélyen országos számarányuk alatt szerepeltek, viszont a király- és államellenességért, valamint „a hivatalos kötelezettség és szolgálat nem teljesítése” miatt elítélt magyarok aránya kiugróan magas: 3, illetve 3,3%.⁹⁸

Az oktatásügy tárgyalása nem ennek a tanulmánynak a feladata. Azt azonban itt is el kell mondanunk, hogy az egyházi iskolák államosítása és a Pribičević

nevéhez fűződő ún. névelemzési törvény (amelynek értelmében nem vallhatták magukat magyarnak, és nem járhattak magyar tannyelvű iskolába a szláv és a német nevűek, még akkor sem, ha csak magyarul tudtak, és családjuk már több nemzedéken át magyarnak tartotta magát) végrehajtása nagymértékben rontotta a magyarság társadalmi és kulturális helyzetét.

Az 1920. augusztus 20-án kelt kormányrendelet megszüntette a magyar oktatási és kulturális intézmények működését, s azok ingó és ingatlan vagyonát kártérítés nélkül elkobozta. Így került a szerb olvasókör tulajdonába a fehértemplomi, a verseci és pancsovai kaszinó, a szabadkai épületét pedig évekig a szerb katonaság vette igénybe; a szabadkai Népkör működését többször betiltották. Jellemző az akkori jugoszláviai viszonyokra, hogy a Bezdánban működő számos magyar öntevékeny csoport (Katolikus Legényegylet, Katolikus Nőegylet, Katolikus Gazdaiifjak Egyesülete, Önkéntes Tűzoltóegyesület, Bezdáni Sportegyesület, műkedvelő zenekar) legtöbbjének nem volt hivatalos működési engedélye, de a Zomborból odakerült szerb jegyző tevékenységüket elnézte-engedélyezte; legfeljebb azt tette szóvá, ha a templomban a Himnusz énekelték.⁹⁹

A horvátországi Julian-egyesületi iskolák betiltása, a tanítók elbocsátása és a könyvvállomány nagy részének megsemmisítése sorsdöntő volt az ottani magyarságra nézve: ezzel vette kezdetét mindmáig tartó tömeges asszimilációjuk. Az iskolák és könyvtárak magyar nyelvű könyvei mellett a magánkönyvtárak is sorra kerültek: házkutatásokat tartottak a magyar könyvek – irodalmi művek, szakmunkák, vallásos irodalom – felkutatása és megsemmisítése céljából. Megbüntették azokat, akiknél ezt követően akár csak klasszikus műveket találtak, és irredentizmus vádjával bíróság elé kerültek azok, akiknél megtalálták a magyar nemzet történetét. 1929 és 1934 után tovább romlott a helyzet: könyveket égettek, rádiókat törtek össze, s figyelték, ki milyen antennát szereltet fel; sok esetben megtagadták a Magyarországra szóló útlevelek kiadását, a már kiadottakat visszavonták; a magyarországi kapcsolatokkal rendelkezők és ott tanulók kém-gyanúsakká váltak, és többeket perbe is fogtak ezzel a váddal. 1940 decemberéig – a barátsági szerződés megkötéséig – nem engedélyezték magyar nyelvű filmek bemutatását, és csak egyetlen magyarországi napilapot engedtek be Jugoszláviába.

A cél nyilvánvaló volt: minden eszközzel megnehezíteni, lehetetlenné tenni az anyanemzettel való kapcsolattartást, a magyarnak való megmaradást.¹⁰⁰ Csak 1940 novemberében alakulhatott meg Újvidéken a *Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség*, amelynek taglétszáma 1941. április elejére elérte a 150 ezret; azt követően a jelző „Délvidéki”-re változott, és tovább folytatta tevékenységét.

A katolikus és a protestáns egyházak sokat tettek a nemzeti kisebbségek nyelvének és kultúrájának fenntartásáért, de a politikai és közművelődési téren tevékeny lelkészeket üldözték: a csókai plébánost többször bebörtönözték, és

halállal fenyegették; a baranyavári plébánost és a csúzai tiszteletest rendszeresen zaklatták, házkutatással is; a zentai, laskafalvi plébánost, a várdaróci református lelkészt kiutasították. A bunyevác Budanovics Lajos – 1923-tól adminisztrátor, 1927-től szabadkai püspök – a horvát nyelv használatát erőltette, és magyar egyházközségekbe is horvát teológiákon végzett, Zágráb felé orientálódó bunyevác lelkészeket nevezett ki; 1941-ben a szükséges 140 helyett már csak 80-90 magyar katolikus pap volt szolgálatban.¹⁰¹

1918 előtt *nem alakult ki* a Jugoszlávia részévé vált déli területeken *magyar oktatási és kulturális központ*, s még kevésbé jöhetett létre az új államkeretben. Ezért az első években az ottani magyar, német és zsidó fiatalok – a hagyományokat követve – magyar, osztrák, német, francia és svájci egyetemekre-főiskolákra iratkoztak be. Hamarosan kiderült azonban, hogy új hazájukban csak a szerbhorvát államnyelvet ismerők tudnak elhelyezkedni, így az 1920-as évek közepétől egyre több magyar fiatal iratkozott be a zágrábi egyetemre és a szabadkai jogi fakultásra, s csak az 1930-as évektől jelentek meg magyar fiatalok a belgrádi egyetemen. Zágráb és a jogi pálya mindvégig megtartotta vezető szerepét: meglepő a ljubljanai egyetemen tanulók és a mezőgazdasági pályát választók kis száma. A magyar anyanyelvű egyetemisták aránya negyede-fele volt a magyarság országon belüli arányának. (Lásd a 11. sz. táblázatot.)

Zágrábban – ahol a legtöbb vajdasági diák is tanult – az 1931–1932-es tanévben 130 fővel megalakult a „Zagrebi Magyar Egyetemisták Kulturális Egyesülete”.¹⁰² Lehetőséget adott erre az egyre zsugorodó egyetemi autonómia és néhány Budapesten végzett, kivételesen magyarbarát professzor támogatása. Célkitűzései között szerepelt magyar diákmenza létrehozása, amely sok szegény hallgatónak ingyen ebédet biztosított, és így lehetővé tette tanulmányaik folytatását; egymás segítése anyagi és tanulmányi téren; saját könyvtár alapítása, napilapokkal, folyóiratokkal; magyar nyelvi és helyesírási tanfolyamok, irodalmi, történelmi és zenei előadások szervezése, saját zene- és énekkar létrehozása, kulturált szórakozási lehetőségek (teadélutánok, táncestélyek) biztosítása. Mindezek sikeres megvalósításával hozzájárultak ahhoz, hogy felkészüljenek a jugoszláviai magyar kisebbség vezető pozícióinak ellátására, szembeszállva az akkori egyik veszedelmesen vonzó eszmeáramlattal, a Németországban már uralomra jutott nemzetiszocializmussal.¹⁰³

A zágrábival egy időben, 1931-ben alakult meg a Belgrádban tanuló magyar diákok „Bolyai Farkas” egyesülete. Taglétszáma 50-70 körül volt; többségük dolgozott, és maga teremtette elő a tanuláshoz szükséges pénzt. A szabadkai joghallgatók összefogása 1928-ban megindult, és munkájukat 1931-től a Népkör kultúrosztályaként folytatták. 1940-ig mintegy 500 magyar fiatal szerzett egyetemi diplomát: ebből 249-en Zágrábban, 58-an Szabadkán.¹⁰⁴

Különösen nehéz helyzetben volt a magyar lelkészutánpótlás: a horvátországi papi szemináriumok oktatási nyelve a latin és a horvát volt, és szigorúan tiltották-büntették, ha egymás között magyarul beszéltek; a protestáns teológusok csak külföldi teológiákon szerezhettek képesítést.

A félmillió magyarországnak tehát csupán egy ezreléke szerzett diplomát a két háború közötti időszakban. Érthető, hogy a korszak végén egyöntetű a panasz: kevés a magyar tanár, lelkész, orvos, állatorvos, mezőgazdasági és gazdasági szakember. Ezen megpróbálták önerőből változtatni: tanulmányi segítyt biztosítottak az arra rászorulóknak, így pl. az 1940–1941-es tanévben már 10 katolikus teológus költségeit fedezték társadalmi úton, és 50-60 magyar tanult a belgrádi tanítóképzőben.¹⁰⁵

A jugoszláviai magyarok között – történelmi okoknál fogva – már 1918 előtt sem voltak olyan nagy társadalmi különbségek, mint a történelmi Magyarország más vidékein; a közös kisebbségi sors pedig még közelebb hozta őket egymáshoz.¹⁰⁶ *Így a csehszlovákiaihoz, romániaihoz hasonló, a Horthy-Magyarországtól lényegesen különböző, egységesebb és demokratikusabb magyar társadalom került vissza ideiglenesen az anyaországhoz 1941 áprilisában.*

Ennek a magyar társadalomnak a polarizálódása már az impérium-változás után megindult, és ebben kiemelkedő szerepet játszottak a Tanácsköztársaság leverése után Jugoszláviába emigrált és helybeli – jelentős részben zsidó – baloldali értelmiségiek. A kommunista párt Jugoszláviában – bár 1923-ban betiltották – taglétszámát és szervezettségét tekintve messze erősebb volt a KMP-nál, és mind tagjai, mind vezetői között a magyarok jóval lakossági arányuk fölött szerepeltek. Így 1940 szeptemberében a JKP-nek a Vajdaságban 6 körzeti, 12 járási és több városi-községi bizottsága működött; a taglétszám 650 volt, egyharmaduk magyar. A magyarlakta körzetekben Zentán, Adán, Topolyán, Csantavéren és Szabadkán pártbizottságok dolgoztak, az utóbbi helyen több is. *1941 júliusára* – az elmenekülés, a letartóztatások és a kivégzések ellenére – a JKP taglétszáma csaknem megduplázódott; egyedül a Bácskában 400 párttagot és 1200 ifjúkommunistát tartottak számon. (A Bánságban és a Szerémségben további 800, illetve 1800 kommunista tevékenykedett.) A JKP KB utasítására ekkor *indult meg a fegyveres ellenállás és a szabotázsakciók sora, a szovjet front tehermentesítésére.* A gabonagyújtogatást általában elítélték (adai vélemény: a szegény földművesek szenvednek kárt), és különösen Észak-Bácskában (Topolya, Zenta, Ada) a harci cselekmények megindítását a szovjet ejtőernyősök megérkezésétől tették függővé.¹⁰⁷ Végeredményben az ellenállást a magyar csendőri és katonai szervek rövid időn belül felszámolták, és a Magyarországhoz tartozó területeken 1944 tavaszáig-nyaráig komolyabb partizán-tevékenység nem bontakozhatott ki. Baranyában 1936-ban, Vörösmarton alakult meg a JKP befolyása alatt álló Földmunkások Szakszervezete e fedőszerv alatt több pártsejt jött létre

Vörösmarton, Csúzán, Kopácson, Várdarócon, Bellyén, Hercegmárokon, Hercegszöllősen és Darázson. A bevonuló magyar csapatokra csak néhány szerb lövöldözött Baranyavárnál; a tevékenység később röpcédulázásra korlátozódott. (A párt a 41-es népszámlálásnál az anyanyelv és nemzetiség bevallására buzdított, a szovjetellenes háború ellen agitált.¹⁰⁸)

A Mura-vidéken csak szórványos ellenállás volt 1941 áprilisában; partizán-tevékenység csak 1944. március 19., a német megszállás után kezdett kibontakozni.

A három és fél éves magyar uralom csalódást okozott az ottani magyaroknak, több okból is: elítélték az úri Magyarország tisztjeinek és hivatalnokainak, az „ejtőernyősök”-nek az önkényeskedéseit, harácsolását, a rekvirálásokat, a prostitúció elterjedését; a nemegyszer köztiszteletben álló zsidó értelmiségiek munkaszolgálatra való behívását, megaláztatásait, kivégzésüket.¹⁰⁹ Ne feledjük el: az anyaországhoz való visszakerülés egyet jelentett a háborúval, a behívásokkal, a háborús veszteségekkel, a jegyrendszerrel, az inflációval, így hamarosan népszerűtlenné vált, ha nem is kívánták vissza a szerb uralmat, mint az északi területek magyarjai a demokratikus cseh(szlovák) „első republikát”. Csalódást okozott a várt igazságos földreform elmaradása, amely jóvátehetette volna a magyar földnélküliek sérelmeit. Kiábrándulással látták, hogy – mint valamennyi visszacsatolt területen – nem a helybeli, a nyelveket és viszonyokat ismerő magyarok, hanem az anyaországi dzsentrik vagy az azok mentalitását majmoló hivatalnokok kerülnek vezető beosztásokba. Megromlott a nemzetiségek közötti viszony is: a szerbek természetesen ellenségesen fogadták a magyar „megszállókat”, de a korábban elmagyarosodó svábok tekintélyes része is – a nagynémet náci ideológiától fertőzötten – a Birodalomhoz akart tartozni, és horogkeresztes zászlókkal fogadta a magyar csapatokat.

Az Újvidéken és a környékén 1942 januárjában végrehajtott „tisztogatások” 3300 és nem csupán szerb áldozatot követeltek. A megtorlás nem sokáig váratott magára: az 1944 októberében elmenekülő magyar csapatokat követő partizán egységek szinte minden magyarlakta helységben vérfürdőt rendeztek. Ezekről írásbeli dokumentumok alig maradtak fenn (a halotti anyakönyvekbe általában más halálokot vezettek be); a túlélők és leszármazottaik megfélemlítettsége oly erős mindmáig, hogy a magyar áldozatok pontos számát valószínűleg soha nem lehet majd megállapítani.

Mai ismereteink szerint csupán azt mondhatjuk, hogy a Csurogon, Titelen, Zsablyán, Újvidéken, Temerinben, Moholon, Zentán, Szabadkán és Bezdánban – hogy csak a legismertebbeket említsük – lezajlott szervezett tömeges kivégzések áldozatainak száma közel tízszerese az 1942. januáriaknak, s így meghaladja a 20 ezret. A bosszúállás mellett a vezető motívum az 1941 és 1944 között vezető szerepet vállalt vagy potenciális vezetők (gimnazisták, értelmiségiek) előre

elhatározott, tervszerű kiirtása volt¹¹⁰ (a megszállt Lengyelországhoz hasonlóan); ezt bizonyítja, hogy egyes helyeken, így Bezdánban is, előre elkészített névsorokkal szedték össze a kivégzendőket.¹¹¹

A korabeli irodalom áttanulmányozása után az a meggyőződés alakul ki a kutatóban, hogy a királyi Jugoszlávia nemzetiségpolitikai gyakorlatában már mind az ötletként felmerült, vagy meg is valósult, ami térségünk többi államában – és magában Jugoszláviában – csak 1944–45 után vált általánossá. Minisztertanácsi ülésen – állítólag Pašić szájából is – elhangzott az az akkor még rettenetesnek és hihetetlennek tűnő megállapítás, – hogy a szerbeknek már a megszállás első napjaiban le kellett volna számolni a Vajdaság más nemzetiségeivel.¹¹²

– Magyar és más nemzetiségi, ellenzéki vezetők halálra kínzása, ablakon való kidobása.¹¹³

– Kastélyok kifosztása, a gazdasági vezetők önkényeskedései, sikkasztásai, korrupciói.¹¹⁴

– A kisköszegi járás főszolgabírájának *szóbeli utasítására* az 1920-as évek végén betiltották a magyar műkedvelő színelőadásokat.¹¹⁵

– A nemzetiségi – s különösen magyar – alapú szervezkedés elfojtása.

– A politikai elkötelezettség, párttagság vezető állásokkal való honorálása; ezek betöltésénél nem a szakértelem, a rátermettség, hanem a politikai megbízhatóság és elkötelezettség volt a döntő kritérium.¹¹⁶

– Az Agrárbank részvényjegyzetető kampánya magyar- és németlakta községekben botozással, a dél-szerbiai telepések gazdasági talpraállítására.¹¹⁷

– Értelmiségiek, papok üldözése, kiutasítása.

– Az egyetemet végzett magyar fiatalok Dél-Szerbiába, Boszniába helyezése, a szülőföldjükön való elhelyezkedés megakadályozása.¹¹⁸

– Tömeges telepítés a déli területekről.

– Kötelező szláv helynévhasználat.

– Névelemzés – reszlovakizálás párhuzam.

– Településrendezés: „Minden községnek legalább 3000 lakossal kell bírnia.”¹¹⁹

– Az iskolák államosítása, az egyházak közéleti szerepének visszaszorítása.

– Magyarányú nyugat-európai (mezőgazdasági) idénymunka.

– Külföldi (magyar) rádióadások hallgatásának akadályozása, rádiók elkobozása; (magyarországi) újságok, könyvek behozatalának tilalma.

– 1929, s különösen 1934 után órházak, magasmegfigyelők építése, csapatösszevonások az északi határon.

– Konstruktív kémperek.

Mindezek ellenére, ha összehasonlítjuk a jugoszláviai magyarság akkori és mostani helyzetét, több oknál fogva a két háború közötti tünik kedvezőbbnek, mert:

– 1918-ban nem vezettek olyan irtóhadjáratot a nemzetiségek ellen, mint 1944–45-ben;

– a magyarok országon belüli aránya a jelenlegi kétszerese volt (kerekítve 4-2%);

– a Vajdaságban a magyarok és a németek többségben voltak: jóllehet nem volt köztük együttműködés, az utóbbiak eltűnése és helyükbe alacsonyabb gazdasági és kulturális szinten álló 600 ezernyi déli betelepítése kedvezőtlenebb helyzetbe hozta a 19%-ra süllyedt vajdasági magyarságot;

– a Népszövetség – legalábbis elvben – foglalkozott a kisebbségi panaszokkal;

– az anyaországtól több támogatást kaptak (anyagit is, nem csak erkölcsit);

– s talán a legfontosabb: a trianoni határokat a magyarországi és a kisebbségi magyarság is ideiglenesnek tekintette, s távolról sem csak a „Nem, nem, soha” propaganda hatására, míg a maiakhoz a megváltoztathatlanság képzeete tapad.

(1989)

Jegyzetek

¹ Az 1918. november 11-én, Belgrádban Károlyi Mihály által aláírt fegyverszüneti egyezmény rendelkezéseinek megfelelően a szerb királyi hadsereg jóval nagyobb területet szállt meg, Pécs, Baja és Temesvár városokkal együtt. Ez utóbbiban a szociáldemokrata, polgári és katonai vezetők kikiáltották a „Bánáti Köztársaság”-ot, amely élvezte a francia tábornokok támogatását, sőt a belgrádi és budapesti kormányok hallgatólagos jóváhagyását is. A rendkívül vegyes lakosságú, de gazdaságilag életképes kis államalakulatot – román, angol és olasz tiltakozásra – a párizsi békekonferencia döntése számolta fel, amely kétharmad–egyharmad arányban osztotta meg a Bánságot Románia és Jugoszlávia között. A szerb csapatok 1919 augusztusában tűrtették ki Temesvárt és környékét, több fegyveres incidens után. V. Vinaver: Jugoszlávia és Magyarország a Tanácsköztársaság idején. *Századok*, 1971/6. 1224. o. Arday Lajos: *Magyarország és Nagy-Britannia diplomáciai kapcsolatai* (kandidátusi értekezés), 1975. 456–458. o.; T. Milenković (Belgrád) előadása a Kossuth Klubban 1985. május 8-án. – Az 1921 augusztusában, a baloldali magyar emigránsok (Lindner Béla) közreműködésével létrehozott rövid életű „Pécs-Baranyai Köztársaság” sem tudta megakadályozni a terület Magyarországnak történő visszaadását.

² *A jugoszláviai magyarság helyzete*. Bp. 1941. 4–5. o. /Magyar sorskérdések sorozat, 3./

Más forrás szerint a magyar *nemzetiségűek* száma 472 409 volt, tehát közel 5 ezerrel haladta meg a magyar anyanyelvűek számát. Nyígi Imre: A visszatért Délvidék nemzetiségi képe. In Csuka Zoltán (szerk.): *A visszatért Délvidék*. Bp. 1941. 349. o.

³ A belgrádi *Politikában* 1933. május 16-án közzétett adat a magyar anyanyelvűek számára vonatkozott. A korabeli szerzők – így Nyígi sem – általában nem tesznek különbséget az anyanyelv és nemzetiség között – e megnevezéseket szinonimaként használják. – Uo. 359–363. o.

⁴ A szerb statisztikai hivatal egy 1957-es kiadványára (Prirodno kretanje stanovništva Srbije od 1863. do 1954. godine) hivatkozva S. Čurčić: (A) Vajdaság népességváltozása az utóbbi évszázadban. *Létünk*, 1981/2. 308–309. o. 1918 és 1928 között a Vajdaság – a maitól eltérően – Baranyát, Bácskát és a Bánátot foglalta magában, így a vajdasági adatok csaknem az egész jugoszláviai magyarságra vonatkoznak.

⁵ A jugoszláviai kisebbségi magyar nemzet helyzetképe... *Magyar Kisebbség*, (Lugos) 1930/19. (okt. 1.) 686. o.

⁶ Dávid Zoltán: A Kárpát-medence nemzetiségi viszonyainak várható alakulása 2000-ig. *Magyarságkutatás*, 1988. 31. o. Éger György: A Drávaszög nemzetiségi viszonyai az elmúlt száz évben (1880–1981). *uo.*, 218. o.

⁷ N. Gačeša: (A) Vajdaság nemzetinek és nemzetiségeinek kivándorlása a két világháború közötti időszakban. *Létünk*, 1980/6. 1094, 1097, 1100–1120. Čurčić: i. m. 310. o.

⁸ Mesterházy Ambrus: *Rabok vagyunk mostanáig...* Bp., Horizont, é. n. (kb. 1928) 9. o. A hivatalos Jugoszlávia nem titkolt elégedettséggel nézte, sőt elősegítette a nemkívánatos kisebbségek kivándorlását. F. Aranicki, a zágrábi emigrációs hivatal vezetője így

vélekedett: „Engedjük mi is az osztrák császárok és grófok által legjobb földjeinkre és népünk kárára idehozott nemzeti kisebbségeket, hogy akadálytalanul menjenek oda, ahova akarnak. Sőt mi több, kivándorlásukat nemcsak előnyben kell részesíteni, de támogatással, pénzsegéllyel is segíteni.” R. Janković szerint „Termő síkságainkat idegenek foglalják el... akik számára szisztematikus és kérlelhetetlen igyekezettel szélesre kell tární a kivándorlás kapuját.” Idézi Gaćeša, i. m. 1105. o.

⁹ Csuka János: *Kisebbségi sorsban (A délvidéki magyarság 20 éve)*. Szabadka, 1941. 81–82. o.

¹⁰ Nyigi: i. m. 351–353. o.

¹¹ Magyar Statisztikai Közlemények (Új sorozat, 42.) *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*, I. Bp. 1912. 56–81. o.; *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 januara 1921 g.; Opšta Državna Statistika*, Sarajevo, 1932.

¹² Varga Sándor: *Dobronak, Göntérháza, Kót helytörténete*. Lendva, 1979, 103–104. o.

¹³ Ismételten emlékeztetnünk kell arra, hogy 1918 és 1928 között a Duna–Dráva-köz (a baranyai háromszög) a Vajdasághoz, a Szerémség viszont Horvátországhoz tartozott.

¹⁴ *Statisztikai kéziratok közlemények* (a továbbiakban: SKK), 27. sz. A Jugoszláviához csatolt területrészek községeinek népessége anyanyelv szerint az 1910. évi magyar és az 1921., illetőleg az 1931. évi jugoszláv népszámlálások adatai alapján. Bp. KSH, 1941.; Nyigi: i. m. 357. o.; Csuka: i. m. 29–30. o.; Ruh György: *Magyarok Horvátországban*. Szociográfiai Értekezések Tára 4. Bp. é. n. (kb. 1941) 6, 10, 16. o.

¹⁵ „Lehetetlen igazolni Szabadka bekebelezését (az új jugoszláv államba – A. L.) – egy szláv sziget csupán a magyar tengerben.” *New Europe*, 1919. febr. 23. 18. o.

¹⁶ Dr. Szabados Mihály: *A horvátországi magyarság pusztulása*. (Kézirat.) 1987, MKI Archívuma 4. o.

¹⁷ A jugoszláviai kisebbségi magyar nemzet politikai, közgazdasági és kulturális helyzetképe a genfi kongresszus előtt. (Szerkesztőségi cikk.) *Magyar Kisebbség*, 1930. okt. 1. 686. o.

¹⁸ *Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint*. Bp. KSH, 1947.

¹⁹ 40% Horvátországból-Dalmáciából (főként likai szerbek); 25% Bosznia-Hercegovinából, Crna Gorából, illetve Szerbiából; 13–14% áttelepült optáns.

²⁰ Dr. Eperjessy Ernő: *Délszláv nemzetiségek a Magyar Népköztársaságban*. (Kézirat.) 1987. 2. o.

²¹ Csuka: i. m. 55–58. o.; Nyigi: i. m. 384–387, 417, 428, 434, 437, 443, 462, 466. o.; Čurčić: i. m. 310. o. Elfogadhatatlan az az állítása, hogy a telepések összlétszáma 55 000 volt.

²² Uo. 312–313. o.; Hódi Sándor: Kulturális kölcsönhatások-lelki sajátosságok. *Létünk*, 1986/6. 850–851. o.

²³ Gyimesi Jenő Balázs (szerk.): *Délvidéki Emlékkönyv*. 24. o.

²⁴ I. m. 25. o.

²⁵ N. Petrović: *Narodnooslobodilačka borba naroda Vojvodine*. Beograd, Narodna armija, 1968. 124. o. Idézi: Čurčić: i. m. 311. o.

²⁶ Fűr Lajos számításai alapján. *Mennyi a sok sírkereszt? Magyarország embervesztése a II. világháborúban*. New York, Püski, 1987.

²⁷ P. Shoup: *Communism and the Yugoslav National Question*. New York–London, Columbia, 1968. 103. o.

²⁸ SKK 56/9. sz. Bp. KSH, 1941. A visszafoglalt délvidéki területek népességének életkora, korcsoportok és járások szerint az 1931. évben.

²⁹ Szél Tivadar dr.: A visszafoglalt délvidéki terület – Népmozgalom és közegészségügy. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1941/II. 795. o.

³⁰ *Statistički godišnjak 1940*. Beograd, 1941. 114–115. o.

³¹ A négy nagy folyó: Duna, Tisza, Száva, Dráva mellett jól kiépített csatornahálózat: Ferenc, Ferenc József, Béga és Temes-csatornák, melyek a svábok lakta településeket kötötték össze.

³² 1926-ban: Bosznia 50% erdő; Szlovénia 41,5; Horvátország 33,7; Crna Gora 27; Szerbia 21,3; Vajdaság 8,8%. *Godišnjak Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca za 1926*. 287. o.

³³ *A jugoszláviai magyarság helyzete...* 12. o.

³⁴ Mesterházy Ambrus: *Új mőzesek és az a bizonyos Vörös tenger*. Bp. Horizont, é. n. (kb. 1929) 18. o.

³⁵ *A jugoszláviai magyarság helyzete...* 12–13. o. *A délvidéki magyarság élete az elszakítás alatt*. Bp. 1941. 10–11. /Magyar sorskérdések sorozat, 2./

³⁶ *Magyar Kisebbség*, 1930. X. 1. 696. o.

³⁷ Sümeghy Mihály: Az új jugoszláv adó- és illetéktörvény. *Kisebbségi Körlevél*, 1940. 18–29. o.

³⁸ *A délvidéki magyarság élete...* Csuka: i. m. 103–107. o.

³⁹ Idézi Fall Endre: *Jugoszlávia összeomlása – a Délvidék visszatérése*. Bp. 1941. 173. o.

⁴⁰ Sir Robert Gower's Papers and Press Cuttings. Tunbridge Wells Library and Museum.

⁴¹ *Godišnjak...* za 1926. 150. o.

⁴² A kártalanítás alól kivették a Habsburgok és a többi ellenséges uralkodóház birtokait, valamint „...a Habsburgoknak tett szolgálatok fejében kapott, és azóta harmadkézre nem jutott birtokokat.” Gagyí Jenő (Etédi): *A földbirtokreform a megszállt magyar területeken*. Bp. Magyar Nemzeti Szövetség, 1929. 29. o.

⁴³ I. m. 29–32. o. Az idézet a 32. oldalon található.; *Magyar Kisebbség*, 1930. X. 1. 692–693. o.; Prokopy Imre: A jugoszláv agrárreform. *Magyar Kisebbség*, 1933/9. 251–257. o.; *A jugoszláviai magyarság helyzete...* 8. o.

⁴⁴ Más számítás szerint a Vajdaságban kisajátított nagybirtokok holdanként megváltási ára átlagosan 2000 dinár volt. Az erdők holdjáért átlagosan 500 dinárt fizettek, holott a forgalmi érték 10–30 ezer volt – így azok államosítása csak az északi területeken 10 Md-os pluszt jelentett az államnak. Prokopy: i. m. 468, 472. o.; *La Yougoslavie par les chiffres*. Beograd, 1937; *A jugoszláviai magyarság helyzete...* 11. o.

⁴⁵ I. m. 8–9. o. Néhány ismertebb név, földnagysággal a Bácskában: gróf Chotek 24 170 hold, a kalocsai érseki uradalom, görögkeleti pátriárkai és kolostori birtok 13–13 ezer, Fernbach család 15 247, Lelbach család 13 576, gr. Széchényi család 10 900, gróf Zichy J. 8000, Latinovich család 9700, báró Vojnich 3 100, Adamovics 3000, Dungserszki

család 7800, báró Podmaniczky 2800, Ungár testvérek 2333 hold; a Bánátban: gróf Csekonics 38 902 hold, gróf Karácsony 24 000, gróf Harnoncourt 21 634, báró Dániel család 5258, gróf Batthyány család 8000, gróf Zichy M. 4870, Dreschler Bruno 2101 hold; Horvátországban: Guttmann és Schaumburg-Lippe uradalom 69–69 000 hold. Tüköry család 63 109, Thurn-Taxis herceg 62 928, gróf Normann 52 912, gróf Pejacevich 43 088, Ghyczy család 28 161, Odeschalchi herceg 21 276, Frigyes főherceg 14 109, gróf Erdödy 13 615, gróf Khuen-Héderváry 10 635 hold. – Csuka: i. m. 54. o.

⁴⁶ A már említett *La Yougoslavie...* című, a jugoszláv földművelődésügyi minisztérium adatait közzétevő kiadványra hivatkozva Kardos Béla dr.: A jugoszláviai földreform végeredményei nemzetiségek szerint. *Kisebbségvédelem*. 1938/1. 31. o.; Prokopy: i. m. 541.

⁴⁷ I. m. 260. o.

⁴⁸ *Magyar Kisebbség*, 1930. X. 1. 692. o.; Döme I.: A szlávoni magyarok. *Magyar Néplap*, (Eszék) 1951/6. II. 10.

⁴⁹ Dr. S. Šećerov: *Iz naše agrarne politike 1919–1929* (Beograd, 1930) című munkája alapján (32. o.) Prokopy: i. m. 300. o.

⁵⁰ A vajdasági munkáskamara beadványában közölt 1929-es adatot idézi Prokopy: i. m. 301. o.

⁵¹ A magántelepítésű Felsőmuzslyán – kivételesen – földet osztottak e század elején, és a magyar gazdák fizették is a törlesztő részleteket 1929-ig, amikor a szerb hatóságok érvénytelenítették a szerződést, és az évtizedek óta művelt földeket dobvoljácok között osztották szét. I. m. 303. o. – Hasonló sors érte a volt kincstári birtokok magyar telepeseit, akkor is, ha földjük vételárát már kifizették, s azt nevükre telekkönyvezték. Mesterházy: *Új mőzesek...* 30–31. o.; Gagy: i. m. 36. o.

⁵² Dr. Hegedűs László: A megtiport Délvidék. In *Délvidéki Emlékkönyv*, 137. o.

⁵³ Gagy: i. m. 36. o.; Nyigi: i. m. 388–389. o.

⁵⁴ „A nagybirtok felosztásának elsősorban nemzeti jelentősége van, mert növeli a szerb, horvát és szlovén birtokosok számát, s csak másodsorban van szociális és gazdasági jelentősége is... ez a mi nemzeti államunk nagy feladatai közé tartozik.” Šećerovot (33., 68, 103. o.) idézi Prokopy: i. m. 257. o.

J. Demetrović, későbbi többszörös miniszter, 1920-ban ezt írta: „Szerbiának meg kell ismételnie azt, amit 1830-ban tett a török uralom alóli felszabadulásakor, mikor a török agáktól és bégektől elvett földeket a szerb parasztság között felosztotta. Most a grófoktól, báróktól és egyéb nagybirtokosoktól éppen így el kell venni a földeket és kiosztani a szerb parasztok között.” Idézi Prokopy: i. m. 295. o.

⁵⁵ „Mi országunk határára letelepítettük kipróbált nemzeti harcosainkat, kik a földet mívelve, örködni fognak azon, hogy hivatlan vendégek át ne lépjék a határt. A határ ezen megbízható őrei többet érnek azoknál a gabonásvagonoknál, melyek átmenetileg elvesznek az erősebb gazdasági egységek megszüntetése folytán.” Z. Turina, földművelődésügyi minisztériumi osztályvezető cikkét (*Obzor*, 1930. december 24.) idézi Prokopy: i. m. 297. o.

⁵⁶ I. m. 302, 540–541. o. Az idézet a 302. oldalon található. Kerecsényi Edit: *A Lendva környékén élő magyarság...* (Kézirat.) 1986. 37. o.

A belyei volt főhercegi uradalom 800 magyar kisbérlijét kitétek földjeikből – házaikból. Az esetet szóvá tevő és interjú készítő újságírónak Sokolović igazgató így vá-

laszolt: „Ön megtanulhatta volna, hogy itt nálunk nemzeti szempontok jutnak érvényre. Ez a nemzeti szempont pedig az, hogy nem engedhetjük meg a magyaroknak a Baranyában való munkát. (...) *A magyar határ közelében vagyunk, itt pedig a cél az, hogy lehetőleg ne legyen magyar lakosság.*” (Kiemelés tőlem: – A. L.) Mesterházy: *Rabok vagyunk...* 41, 59. o.

⁵⁷ Természetesen ez a békeszerződéshez csatolt és a Jugoszlávia által is aláírt kisebbségvédelmi egyezmény (St. Germain, 1919. szept. 10.) megsértését jelentette, amely kimondja: „Minden szerb–horvát–szlovén királyságbeli állampolgár faji, nyelvi, vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezzi.” Idézi Gagyi: i. m. 38. o. Görögországban ma is hasonló rendelkezés van érvényben, de ott elsősorban a trákiai törökökre alkalmazzák.

⁵⁸ A Vajdasági Bankszövetség megállapítását idézi M. Mirković: *Agrarna politika* című könyvében. Idézi: Csuka: i. m. 60. o.

⁵⁹ Uo.

„A magyar kultúrával bíró, elsőrangúan kezelt földeket osztották ki olyan agrárérdekeltek között, akiknek kultúrája meg sem közelítheti azokét, akiktől elvették. A mi telepeseink gazdasági versenyre képtelenek... közel egy millió hold földet évek óta nem trágyáznak, és ennek következtében a hozadék több mint 50%-kal csökkent. (...) Ez évi 800 millió dináros hiányt jelent a jugoszláv nemzetgazdaságnak.” *A Jugoslavenski Lloyd* cikkét idézi Mesterházy: *Új mőzesek...* 33. o.

⁶⁰ „Az agrárreform a földosztásból teljesen kizárt kisebbségi földmunkásokon halálos sebet ejtett. A nagybirtok felosztásával elveszítették munkaalkalmukat, és most az állandó munkanélküliség miatt az éhínség veszélye fenyegeti őket. A Vajdaság nemzeti kisebbségei ellen az agrárreformmal a merényletek sorát követték el, ami a halálbüntetéssel egyenlő.” Az újvidéki munkáskamara 1928: évi évkönyvéből idéz Fall: i. m. 173. o.

⁶¹ Gagyi: i. m. 39–40. o.

⁶² M. Savić: *Naša industrija, zanati, trgovina i poljoprivreda* (X. knjiga Sarajevo, 1932) adatainak felhasználásával Schneider Árpád dr.: A visszafoglalt délvidéki terület – Népességi és gazdasági áttekintés. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1941/II. 779–783. o.; *La Yougoslavie Economique*. Beograd, 1935. 51–52, 65–66. o.

⁶³ A Jugoszláviához csatolt községek területének megosztása művelési ágak szerint. (Az 1909/V tc. alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás adatai az 1931. évi jugoszláv közigazgatási beosztás szerint csoportosítva.) SKK B6/10.; *Magyar Néplap*, (Eszék) 1950/21. XI. 16.; *Magyar Képes Újság*, (Zágráb) 1952/11. IX. 1.

⁶⁴ A várható gazdasági előnyök indítottak több nagybirtokost (gróf Keglevich Imre, gróf Festetich Imréné, gróf Draskovich Iván) arra, hogy – a jugoszláv területi igényeket alátámasztandó – beadvánnyal forduljanak a párizsi békekonferenciához, kérve bizonyos területeknek az SZHSZ Királysághoz való csatolását. „(A) nagybirtokosok... úgy látszik, meg vannak győződve arról, hogy a szerb uralom ösztönzőleg hat a termelésre és jó profitot ígér azoknak a földbirtokosoknak, akik behódnak.” H. W. Temperley őrnagy, a brit békedelegáció tagjának tanulmányából 1919. júl. 17. Public Record Office (London) Foreign Office 608. vol. 5. 393–434. o. Idézi Arday: i. m. 461–462. o.

Természetesen nem hagyható figyelmen kívül az a két meghatározó jelentőségű tényező, hogy a szóban forgó területek, így birtokaik is, szerb katonai megszállás alatt voltak, s hogy Magyarországon „bolsevista” tanácskormány volt hatalmon.

⁶⁵ Csuka: i. m. 66–68. o.

⁶⁶ 1911–1912-ben épült a cservenkai, verbászi és a becskerekai cukorgyár. Gaál György: (A) Vajdaság ipara és a proletariátus gazdasági helyzete a két világháború között (1918–1941). *Létünk*, 1980/6. 1058. o.; Schneider: i. m. 784. o.

⁶⁷ A Bácskára és a Szerémség egy részére kiterjedő újvidéki kereskedelmi- és iparkamara területén 1937-ben 9 vállalat alkalmazott több mint 200 munkást; 18 vállalat alkalmazott több mint 100 munkást; 51 vállalat alkalmazott több mint 50 munkást. 129 üzemben 20 és 50 között volt a munkások száma, míg 242 kisüzemben 5–20 munkás dolgozott. Dr. S. Stanić: *Privreda Vojvodine...* Novi Sad, 1939. 18. o. Idézi Gaál: i. m. 1061. o.

⁶⁸ 1919-ben a Vajdaságban működött a jugoszláviai vállalatok 20,7%-a, 1928-ban 18,6%-a; a fenti időszakban a beruházások 37%-kal növekedtek országosan (1918-hoz viszonyítva), míg a Vajdaságban csak 26%-kal. A munkaerőre és a gépi teljesítménynövekedésre vonatkozó megfelelő mutatószámok: 63 – 41%, illetve 29 – 19%. Gaál: i. m. 1060. o.; Schneider: i. m. 783. o.

⁶⁹ Gaál: i. m. 1059. o.

⁷⁰ Schneider: i. m. 783–784. o. Összehasonlításként: a már említett, külföld számára készült gazdasági kézikönyv szerint 1935-ben a jugoszláviai ipari üzemek száma 2500, ebből több mint 2000 az egykori osztrák–magyar területeken: így a Dráva bányában (Szlovénia) 750, a Száva bányában (Horvátország) 600, a Duna bányában (Vajdaság) 400 (valójában legkevesebb 650 – A. L.), Belgrádban 165.

Iparágak szerint: 455 élelmiszer-, 370 fa-, 340 textil-, 240 fém-, 190–190 vegyi-, illetve ásvány- és szén; 150 építő-, 120 bőr-, 60 papír és 25 villamosipari gyártelep. *La Yougoslavie Economique*, 14. o.

⁷¹ Jugoszlávia malomipara 1929-ben: Vajdaság 270 malom, 320 vagon/nap; Horvátország 225 malom, 160 vagon/nap; Szerbia 170 malom, 80 vagon/nap; többi összesen 35 malom, 40 vagon/nap.

⁷² Godišnjak, 1926, 288. o.; Gaál: i. m. 1063–1064. o.

⁷³ Uo., 1065–1069. o. A 700 malom közül 290 exportra is termelt. A kereskedelem- és ipartügyi minisztérium levéltári anyagai alapján Gaál: i. m. 1064–1065. o.

⁷⁴ *Magyar Szó*, 1989. aug. 24.

⁷⁵ A vajdasági ipar túlnyomó többsége a vegyes, és szembeötlően a német lakosságú városokban összpontosult. Szabadka és a szerb tradíciókkal rendelkező, bányai székhellyé vált Újvidék elsősége vitathatatlan. Szabadkán vas- és acélöntöde, villamosgépgyár (a jelentős nagyüzemmel fejlesztett „Sever”), rádió- és elemgyár; 2–2 keményítő-, papírfeldolgozó és cipőgyár (az egyik Bata); 3 szappángyár, a neves „Zorka” vegyipari üzem (1908-ban épült, mint műtrágya- és kénsavgyár), ecet-, cukorka-csokoládé-, szalámi- és húskon-zervgyár, szőnyeg-, kötött-szövött árukat, szalagot és csipkét gyártó üzem működött.

Újvidéken és környékén 9 üzemben folyt vas- és acélgyártás, drótkötél-, kábel-, fém-, réz- és bádógaruk előállítás. (A „Vojvodina” öntöde Rt. 310, a kábelgyár 160 munkást foglalkoztatott.) Két mezőgazdasági gépgyártó és négy selyemgyár mellett 300 fős konzervgyár, elektromos és vegyipari cikket előállító, gép-, porcelán-, kender-, szesz-, cu-

korka-, élelmiszer-, növényolaj-, szappan- (2) és kalapgyár, 3 nyomda és világítógépgyár működött (ez utóbbi Szabadkán is). Versecen és Kikindán ruha-, az utóbbi helyen egy Bata cipőgyár, öntöde és gépgyár (260 munkással), téglagyár (mindkettő a Bohn testvérek tulajdonában), Pancsován ablaktüveg- és villanykörte-gyár, fűrésztelep és asztalosipari üzem, vegyszeti és téglagyár; Nagybecskerekén, a jugoszláviai Bánát központjában vas- és acélfeldolgozó (radiátorgyár 250 munkással), elektrotechnikai, téglá-, bőr- és cipő- (egy másik Bata-üzem), szesz-, sör-, cukor-, növényolajgyár (2) gyapjú- és kenderfeldolgozó adott munkát. 120 kisebb-nagyobb kenderfeldolgozó termelt, jórészt exportra, elsősorban Hódság, Verbász és Palánka környékén; Apatinban gyapjúfonó, Kulán vászongyár működött; ez utóbbi helyen eke-, téglá- és gyapjúgyár is. (A hódsági Zsineg- és Kötélgárban 20 tisztviselő és 1000 munkás dolgozott.) Verbászon cukor-, likőr-, növényolaj-, szalámi- és hús-, téglá- és bútorgyár, Cservenkán cukor- (300 munkással) és szeszgyár, Pélmonostoron és Bellyén szintén cukorgyár és tejfeldolgozó üzem termelt, nagyrészt külföldi szállításra. SKK, 30. sz. Iparvállalatok. Bp. KSH, 1941.; Gaál: i. m. 1063–1069. o.

⁷⁶ Uo. 1069. o.

⁷⁷ Uo. 1071. o. 1919 és 1936 között a vasútépítések 84,5%-át Szerbiában végezték, s mindössze 2,5%-át a Vajdaságban. Kővágó: i. m. 10–11. o.; Schneider: i. m. 785. o.

⁷⁸ A hajózható vízi utak hossza: Duna 358 km, 613 ezer tonnás forgalommal 1937-ben; Tisza 161 km 249 ezer tonnás forgalommal 1937-ben; Ferenc csatorna 118 km, 166 ezer tonnás forgalommal; Ferenc József csatorna 70 km 13 ezer tonnás forgalommal; Béga 70 km. – Gaál: i. m. 1071–1072. o.

⁷⁹ Uo. 1072. o.; Schneider: i. m. 786. o.

⁸⁰ Gaál: i. m. 1062; 1069–1077. o.; SKK, 56/7. sz. KSH, 1941. A népesség foglalkozása 1931-ben; Sümegegy: i. m. 25–26, 29. o.

⁸¹ Nyígi: i. m. 388–389. o.

⁸² D. Kecić: A mezőgazdasági munkások szakszervezeti mozgalma (a) Vajdaságban 1935 és 1941 között. *Létünk*, 1986/3–4. 524–525. o.

⁸³ Szabadka, Csantavér, Bajmok, Ómoravica, Topolya, Ada, Mohol, Zenta, Magyarkanizsa, Óbecse, Bajsa, Pádé, Magyarcsernye, Muzslya, Csúza, Erdővég. Uo. 528–535, 542–552. o.

⁸⁴ Csuka: i. m. 33. o.

⁸⁵ Gaál: i. m. 1079. o.

⁸⁶ *A jugoszláviai magyarság helyzete...* 6. o.

⁸⁷ Óbecsén sok gazdag polgárt letartóztattak politikai megbízhatatlanság és kommunistabarátság vádjával, s csak tekintélyes váltságdíj ellenében bocsátották szabadon őket. Fall: i. m. 151. o.

A feladatát pártatlanul ellátó jegyzők némelyikét magyar- és németbarátsággal vádolták meg, s felfüggesztették. Egy ilyen, magyarországi származású szerb tisztviselő a belügyminiszterhez fordult jogorvoslatért, aki ezzel küldte el: „Barátom, mi fiatal állam vagyunk. A Bácskában és a magyarok között általában nem igazság kell, hanem erős szerb érdekszolgálat.”

A pélmonostori jegyző – 1918 előtt csendőr Horvátországban – a hivatalában nem szerbül beszélő ügyfeleket megverte; a 25 botütés általánosan alkalmazott büntetés volt. – Uo. Mesterházy: *Rabok vagyunk...* 106–107., 120. o.

⁸⁸ A Magyar Párt memoranduma Pašićnak, 1922. aug. 9. Bp. 1922. Szent Gellért Irodalmi Egyesület. Fall: i. m. 152–154. o.; Mesterházy: i. m. 112. o.; *A délvidéki magyarság élete...* 12. o.

⁸⁹ *Délvidéki Emlékkönyv*, 49. o.

⁹⁰ A ma Újvidéken tanító jogászprofesszor nagyapja.

⁹¹ 1941–1944 között Bács-Bodrog vármegye főispánja; 1946-ban kiadták Jugoszláviának, s Újvidéken kivégezték.

⁹² *Délvidéki Emlékkönyv*, 48–49, 54–55. o.

⁹³ Kivüle egy németült a szkupstinában – a többi nemzetiségnek (bolgár-macedónoknak, albánoknak) nem volt képviselője. Uo. 13. o.; Fall: i. m. 157. o.

⁹⁴ A németeket két parlamenti tag és egy kinevezett szenátor képviselte – rajtuk kívül csak szerb (283), horvát (58, Maček-párti), szlovén (25) és muzulmán (4) foglalt helyet a szkupstinában. *A jugoszláviai magyarság helyzete...* 17–20. o.; *A délvidéki magyarság élete...* 13–14. o.; Fall: i. m. 157. o.

⁹⁵ A vajdasági iparvállalatok tulajdonosai közül néhány: Haug, Grailach-Merz, März, Gartner, Graf, Graz, Schug, Brandecker, Fischer, Kerschner, Spitz, Singer, Hinzinger, Bittmann, Herzmann, Drach, Pfeifer, Sefer, Oehler- Battmann, Engl, Kramer, Königstädter, Pilischer, Ertl, Leimveber, Drach, Müller, Wittmann, Knebb u. Dietrich, Lenhardt, Eckstein, Zwirlich, Hesler, Kuncz, Weiner, Weigang, Welker, Rotmann, Goldner, Schlesinger, Beck, Birg, Klop, Spitzer, Kraus, Löwy testvérek, Erényi Ármin, Berger Márk, Weisz Ignác, Lang Hermann. SKK, 30. sz. Iparvállalatok. KSH 1941. Bp.

⁹⁶ *Magyar Kisebbség*, 1930. X. 1. 689–691. o.; Mesterházy: *Új mőzesek...* 26–27. o.; Nyígi: i. m. 328–329. o.; *A délvidéki magyarság élete...* 7, 9–11. o.; *A visszatért Délvidék*, 69. o.

⁹⁷ 1929 augusztusáig 600 magyar tanítót helyeztek át az ország déli területeire. Mesterházy: *Új mőzesek...* 36. o.

⁹⁸ *Statistički godišnjak 1929*. Beograd, 1932. 462–463. o.

⁹⁹ Abonyi-Ruff István ny. erdőmérnök szóbeli közlése, 1989. augusztus 14.

¹⁰⁰ *A Magyar Párt memoranduma...* 43. o.; *A délvidéki magyarság élete...* 16, 27. o.; Mesterházy: *Új mőzesek...* 20–21. o.

¹⁰¹ Mesterházy: *Rabok vagyunk...* 46–48. o.; *A visszatért Délvidék* 37–40. o.

¹⁰² Elődje volt a „Vojvodina” egyetemista egyesület, főleg bácskai magyar, sváb, bunyevác és néhány szerb taggal; a rendőrség üldözte, majd rövid idő után fel is oszlatta.

¹⁰³ *Délvidéki Emlékkönyv*, 64–65. o.

„Már az első titkos szavazáson és nyílt közgyűlésen tényé vált, hogy 50%-on felüli a nemzeti szocializmust ellenzők aránya, s a néhány megtévedt hangadón kívül fennmaradó kisebbség is csak ideig-óráig volt befolyásolható, ingadozó.” Abonyi-Ruff István: *A zagrebi magyar egyetemisták klubéletéről az 1930-as években*. (Kézirat.) 1981. 1. o.

¹⁰⁴ A Zágrábban végzetek szakok szerinti megoszlása – katolikus lelkész: 75; jogász: 70; gyógyszerész: 53; orvos: 22; tanár: 11; mérnök: 9; zenetanár: 5; festőművész: 2; állatorvos és szobrász 1–1. – Csuka: i. m. 10–12. o.

¹⁰⁵ I. m. 12–13. o.; *A délvidéki magyarság élete...* 26. o.

¹⁰⁶ Idealizálva, de egyben programot adóan, így ír erről a kortárs a visszatérés mámorában: „Az értelmiségi, a munkás, a földművelő, a kereskedő, az iparos, a vagyonos és a sze-

gény... összeforrottak és egyek voltak (1918 után). Azonnal helyreállt a kölcsönös bizalom, az egymásrautaltság, az egymáson segíteni akarásnak az a viszonya, amelyet a nemzeti életben egyedül lehet normálisnak nevezni... *létrejött a magyar egység*. Két évtizeden át egy asztalnál tudott ülni úr és paraszt, gazda és munkás, ügyvéd és napszámos gyerek, kereskedő és inas... *a már akkor megszűnt osztályok* összes képviselői.” (Kiemelés tőlem – A. L.) Dr. Hegedűs László: A megtiport Délvidék. *Délvidéki Emlékkönyv*, 40. o.

¹⁰⁷ Mészáros Sándor: A népfelszabadító mozgalom néhány jellegzetessége Észak-Bácskában és a Tisza mellékén 1941-ben. *Létünk*, 1981/6.

¹⁰⁸ *Válogatott dokumentumok a baranyai háromszög politikai történetéhez 1941–1944*. Eszék, HMSZ 1980.

¹⁰⁹ Ligeti Győző – Ligeti Viktor: *Bezdán, 1944–1945*. Bp. 1980. (Kézirat.) 83–85. o.

¹¹⁰ 1947-ben azzal az ürüggyel vitték el és végezték ki az újvidéki református egyház gondnokát, hogy a Karagyorgyevics-dinasztia híve.

¹¹¹ Abonyi-Ruff István szóbeli közlése, 1989. aug. 14. – Illyés Gyula naplójában 40 ezer magyar áldozatot említ; ilyen nagyságrendű számadatok érkeztek be az újjászerveződő demokratikus magyar miniszterelnökségre is (dr. Szabados Mihály szóbeli közlése). A hivatalos Jugoszlávia később a csetnikre próbálta fogni ezeket az atrocitásokat, sőt azt híresztelték, hogy az elkövetőket kivégezték. Szemtanúk szerint Bezdánban először valóban néhány csetnik jelent meg (október 22-én), de azok a községi iratok feldúlásán, a jugoszláv zászló kitűzésén, új községi vezetőség kinevezésén, pénz- és ékszerlopáson kívül mást nem csináltak. Október 24-től már partizán katonai közigazgatás alatt élt a község (Parancsnok: M. Milostražić). Az isterbáci vérengzést jóval később, november 3-án, egy reguláris partizánalakulat hajtotta végre; az áldozatok számát 128 és 400 közé teszik. A további kivégzéseknek a helyszínre érkező magas rangú szovjet (?) tisztek vetettek véget. Ligeti: i. m. 7–9. o. 90. o.; Ligeti Győző: *Bezdán lakosságának 1944 novemberi kálváriája...* (Kézirat.) 1–5. o.; Dr. Balla Ferenc: *Bezdán (helytörténeti) krónikája az 1944. évig*. (Kézirat.) 41–42. o.; (A „Kronika Bezdana do 1944 godine” című szerb nyelvű munka fordítása) *Magyar Kisebbség*, 1930. X. 1. 690. o.

¹¹² „Egy ízben újságírók Pašić jelenlétében panaszkodtak arról, hogy a magyarok hűvösen fogadták őket. Pašić ekkor... azt mondta: »Egyetlen éjszaka kellene valamennyit legyilkolni.«” Mesterházy: *Rabok vagyunk...* 124. o.

¹¹³ Fall: i. m. 151. o.

¹¹⁴ 1920 tavaszán Albrecht főherceg Belye-környéki (kőris-erdei) kastélyát felnyitották, és teljes berendezését uszályokra rakva leúsztatták a Dunán. Mesterházy: *Rabok vagyunk...* 39. o.

¹¹⁴ I. m. 33. o.

¹¹⁶ I. m. 120. o.

¹¹⁷ Mesterházy: *Új mőzesek...* 24–25. o.

¹¹⁸ Abonyi-Ruff Istvánt erdőmérnöki diplomájának megszerzése után kötelezően Hercegovinába helyezték.

¹¹⁹ Községi törvény, 1933. jún. 14. A *Službene novine* IV. 15-i száma alapján; Rados K. Béla dr.: A jugoszláviai új községi törvény és a kisebbségek. *Magyar Kisebbség*, 1933. 307. o.

I. a. táblázat

A magyarok számának és arányának alakulása Jugoszláviában 1910–1948

Év	magyarok	%	délszlávok	%	németek	%	albánok	%
1910	577 549	—	—	—	—	—	—	—
	(A később Jugoszláviához került területeken, Horvátországgal)							
1921	467 568	3,9	9 931 506	82,87	505 709	4,22	439 657	3,67
1931	465 800	3,34	11 478 000	82,3	495 000	3,54	759 000	5,44
1941	544 000	3,5	12 360 000	78,7	571 000	3,6	815 000	5,2*
	527 000	—	—	—	—	—	—	—
	(Becslés, Magyar- és Horvátország, a Bánság)							
1948	496 492	3,2	13 791 652	84,7	55 337	0,4	750 431	4,8

* Német becslés, 1940

Forrás: *A magyarság települési viszonyai a megszállt Délvidéken. Magyar Sorskérdések* 6. Bp. 1941.
 Nyígi Imre: *A visszatért Délvidék nemzetiségi képe. In A visszatért Délvidék.* Bp. 1941.
 Ruh György: *Magyarok Horvátországban. Szociográfiai értekezések* Tára 4. Bp. é. n. (kb. 1942).
 Radistes Elemér (szerk.): *A Dunatáj.* Bp. 1946.
 Dr. K. Jončić (ed.): *Nations and Nationalities of Yugoslavia. Medjunarodna politika* Beograd, 1974.
Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 januara 1921 g. Sarajevo, 1932.
Konačni rezultati popisa stanovništva od 15 marta 1948 g. Knjiga 9, Beograd, 1954.
Az 1941. évi népszámlálás. Demografiai adatok községek szerint. Bp. 1947. KSH.

A magyarok számának és arányának alakulása Jugoszláviában 1910–1948

Év	magyarok	%	délszlávok	%	németek	%
VAJDASÁG						
1910	443 006	32,5	454 673	33,4	312 350	22,9
1921	376 107	27,9	509 590	37,9	316 679	23,5
1931	368 646	25,9	585 166	41,2	307 526	21,6
1941	(A Duna Bácság részeként) 487 678	-	-	-	-	-
1948	(Bácska+Bánát+Baranya) 428 932	25,8	1 022 380	61,5	31 821	1,9
	(Bácska+Bánát+Szerémség)					
HORVÁTORSZÁG						
1910	105 948	4,1	2 283 309	87,1	134 078	5,1
1921	(A Szerémséggel, Baranya és a Muraköz nélküli ^{xx}) 70 024	2,7	2 339 265	89,5	123 804	4,7
1931	66 341				150 000	
1941	80–100 ezer	1,3	6 748 000	95,3	180 000	2,54
1948	(+Bosznia-Hercegovina egy része, a Muraköz és Baranya nélküli) 51 399	1,4	2 562 186	94,8	145 000	2,00
	(Baranyával)				10 144	0,3
SZLOVÉNIA (MURA-VIDÉK)						
1910	20 889		66 880		2 517	
1921	14 426	1,4				
1931						
1941						
1948	10 579	0,8			1 824	0,1
BÁCSKA						
1910	310 490	43,2	202 106	28,1	161 775	22,5
1921	260 998	35,5	246 598	33,5	173 796	23,6
1931	259 351	33,0	294 281	37,5	178 849	22,8
1941	358 533	45,4	213 573	27,0	162 070	20,5

Év	magyarok	%	délszlávok	%	németek	%
BÁNÁT						
1910	112 783	19,0	236 620	39,9	136 663	23,1
1921	98 471	17,5	240 213	42,7	126 530	22,5
1931	94 714	16,1	273 054	46,5	124 757	21,3
1941	105 000	(Becslés)				
BARANYA						
1910	19 733	39,2	15 947	31,7	13 911	27,7
1921	16 638	33,8	15 604	31,6	16 253	32,9
1931	16 138	28,7	20 214	35,9	15 848	28,2
1941	24 145	46,6	13 759	26,5	12 402	24,0

** 1910-ben Baranyában 19 733, a Muraközben 7 706 magyar élt.
1918 és 1929 között Horvátországhoz tartozott a Szerémség és a Muraköz; 1929 és 1941 között az előbbi a Duna Bánság része.

A magyarok számának és arányának alakulása járásonként, a magyar többségű települések feltüntetésével, 1910–1948
(Az egykorú közigazgatási beosztásnak megfelelően)

	1910		1921		1931		1941		1948						
	Összl.	%	Összl.	%	Összl.	%	Összl.	%	Összl.	%					
Bácskertes-Kupusina	3 205	3 179	99,2	3 063	3 022	98,6	2 933	2 874	98,0	3 165	3 115	98,3	8 200	8 145	98,3
Doroszló-Doroslovo	2 722	2 602	95,6	2 662	2 098	78,8	2 683	2 101	78,3	2 865	2 558	89,3	2 906	2 367	81,4
Gombos-Bogojevo	3 225	3 008	93,3	3 202	2 837	88,6	2 719	2 297	84,5	2 878	2 583	89,7	2 930	2 574	87,8
Szilágyi-Sziltojevo	1 802	1 672	92,8	1 822	1 652	90,7	1 721	1 531	89,0	1 740	1 622	93,2	1 750	1 701	97,2
APATINI JÁRÁS	46 317	14 446	31,2	46 386	11 802	25,4	45 690	11 001	24,1	46 664	13 332	28,6	46 664	13 332	28,6
Bajsa	3 885	2 601	67,0	3 971	2 139	53,9	4 036	1 692	41,9	5 018	4 004	79,8	3 941	2 171	55,1
Bácsfektetehgy-Feketici	5 844	3 799	65,0	5 790	3 721	64,6	5 532	3 418	61,8	5 174	3 710	71,7	5 903	4 065	68,9
Ómoravica-Stara															
Moravica															
(Bácskossuthfalva)	7 106	6 836	96,2	7 497	7 114	94,9	8 034	6 543	81,4	8 273	8 079	97,7	6 919	6 517	94,2
Csanavér	7 625	7 312	95,9	8 969	7 917	88,3	11 287	8 489	75,2	11 827	11 062	93,6	11 494	9 961	86,7
Kishegyész – Mali Idjós (1948-ban: Krivaja)	6 135	5 885	96,0	6 670	6 281	94,1	6 375	5 982	93,8	6 550	6 383	97,5	6 989	6 811	97,4
Paeser	5 052	38 208	63,5	5 090	3 249	63,8	5 006	38 256	64,9	5 290	3 569	67,4	4 907	3 267	66,6
Topolya	12 471	12 339	98,9	13 974	13 443	96,2	15 059	13 016	86,4	14 124	13 420	95,0	14 354	12 706	88,5
TOPOLYAI JÁRÁS	53 513	42 374	79,2	57 067	44 114	77,3	60 167	42 735	71,0	60 710	50 700	83,5	72 069	52 496	72,8
Temerin (Újvidéki járás)	9 768	9 499	97,2	9 927	8 648	87,1	11 290	8 439	74,8	11 035	10 067	91,3	11 438	9 478	82,9
ÚJVÍDEK VÁROS	33 590	13 343	39,7	39 122	13 065	33,4	63 985	20 362	31,8	61 731	31 130	50,4	75 158	21 000	28,0
Ada	12 500	10 459	83,7	13 106	10 381	79,2	12 967	10 308	79,5	13 571	11 781	86,8	10 865	9 088	83,6
Horgos	8 037	7 975	99,2	15 910	15 556	97,8	9 749	8 217	84,3	10 177	9 115	89,5	7 902	6 472	81,9
Martonos	6 311	4 969	78,7	6 801	4 874	71,7	6 633	4 804	72,4	6 456	5 466	84,7	3 361	2 639	78,5
Mohol – Mol	10 254	6 615	65,4	11 033	7 060	64,0	11 715	7 111	60,7	13 245	9 861	74,5	8 275	5 081	61,4
ZENTAI JÁRÁS	37 102	30 018	80,9	46 850	37 871	80,8	41 064	30 440	74,1	33 272	27 108	81,4	62 909	51 854	82,4
ZENTA VÁROS	29 666	27 221	91,8	30 694	26 529	86,4	31 969	26 461	82,8	32 147	29 463	91,6	25 277	20 898	82,7
Bajmók	8 271	4 307	52,1	8 848	3 586	40,5	11 328	3 984	35,2	10 666	6 273	58,9			
Telecska															
(Bácsgyulafalva)	2 818	2 575	91,4	3 115	2 748	88,2	3 250	2 727	83,9	2 848	2 538	89,1	3 122	2 995	95,9
Bezdan	7 623	6 607	86,7	7 756	6 195	79,9	6 449	5 193	80,5	6 285	5 235	83,3	6 691	5 611	83,8
Nemesmilitics															
(Svetozar Miletici)	3 758	2 176	57,9	3 841	2 259	58,8	4 115	2 318	56,3	4 144	2 832	68,4	4 105	2 552	62,2
ZOMBORI JÁRÁS	64 636	24 258	34,5	64 066	19 464	30,4	67 135	18 261	27,2	56 616	22 366	37,5	85 103	26 613	31,3

A zombori és a
bódsági járásek
között felosztva

	1910		1921		1931		1941		1948			
	Összl.	%	Összl.	%	Összl.	%	Összl.	%	Összl.	%		
Magyarország	929	849	91,3	1 044	956	91,5	1 048	959	91,5	1 373	1 306	95,1
Mihajlovo												
Törzsudvarnok-												
Banatski Dvor	863	602	69,7	913	668	73,1	892	643	72,0	2 177	1 408	64,6
NAGYBECSKEREKI												
PETROVGRAD												
JARAS-VELIKI												
BEČKEREK	54 715	8 573	15,6	60 975	10 314	16,9						
Törökotolya-												
Banatska Topola	1 149	544	47,3	1 315	633	48,1	1 144	514	44,9	1 255	778	61,9
Pádé	3 639	2 468	67,8	3 995	2 759	69,0	4 381	3 109	70,9	4 494	3 208	71,3
Szaján	2 323	2 278	98,0	2 445	2 369	96,8	2 479	2 362	95,2	2 430	2 383	98,0
NAGYKIKINDAI												
JARAS	32 987	7 298	22,1	29 811	7 301	24,5				49 464	10 527	21,2
Alsóittebe-Novi Itebej	2 238	2 208	98,6	2 190	2 106	96,1	2 027	1 933	95,3	1 930	1 882	97,5
PARDÁNYI-												
NINCŐEVO-I JARAS	10 278	2 844	27,7				10 412	2 765	26,5			
Magyarcsenye												
N. Crnja - A volt												
ZSOMBOLYAI JARAS												
Módosi járásnál												
Úrményháza-												
Jermenovci - A volt												
BANLAKI JARAS	1 606	1 581	98,4	1 833	1 573	85,8	1 839	1 577	85,7	1 724	1 611	93,4
ANTALFALVI-												
KOVÁCSICA-I JARAS												
Torontálvásárhely-												
Debrijača	5 180	4 848	93,6	5 551	4 933	88,8	6 010	5 032	83,7	6 143	5 270	85,7
PANCSOVAI-												
PANČEVO-I JARAS	2 530	1 314	51,9	2 271	1 152	50,7	2 299	1 161	50,5	2 169	1 330	51,3
Sándoragyháza-												
Ivanovo	2 920	1 226	41,9	3 135	1 396	44,5	3 657	1 406	38,4			
Hertelendyfalva-												
Vojlovica												
KEVEVARI-KOVINI												
JARAS												
Szekelykeve-												
Skorenovac	4 542	3 869	85,1	4 195	3 379	80,5	4 072	3 242	79,6	4 465	3 771	84,4

A Temesi járás
részeA Temesi járás
részePancsovához
csatolva

	1910		1921		1931		1941		1948	
	Össz.	Magyar %	Össz.	Magyar %	Össz.	Magyar %	Össz.	Magyar %	Össz.	Magyar %
Udvorszállás-	462	330 71,4	305	227 74,4					368	332 90,2
Dobritcevo									2582	952 36,8
Nagynezeseny-(Srpska)	2 215	412 18,6	2 152	430 19,9					607 108	110 698 18,2
Neuzina	-	-	561 958	98 471 17,5					1 343	614 45,7
BANAT ÖSSZESEN	1 191	597 50,1	3 443	2 381 69,2	1 174	297 25,3	1 121	715 63,8	1 159	1 119 96,5
Bellye-Bilje	1 262	1 247 98,8	1 201	1 137 94,7	1 297	1 181 91,1	1 209	1 178 97,4		
Csuzsa-Suzsa										
Hercegszöllös-Knezevi	2 805	1 492 53,2	2 925	1 356 46,4	3 079	1 192 38,7	3 255	1 927 59,2	4 705	1 146 24,4
Vinogradí	1 665	1 014 60,9	1 674	756 45,2	1 889	739 39,2	1 513	699 46,2	1 469	684 46,6
Karanacs-Karanacs	2 746	1 854 67,5	2 460	1 283 52,2	2 568	1 266 49,3	2 346	2 173 92,6	2 233	1 489 66,7
Kisköszeg-Batina	1 187	1 121 94,5			1 034	968 93,6	942	919 97,6	934	860 92,1
Kopács-Kopačevo	369	327 88,6	377	319 84,7	475	222 46,8	359	288 80,2	342	214 62,6
Kő-Kamenac	1 864	1 806 96,9	1 698	1 575 92,8	1 736	1 530 88,1	1 624	1 437 88,5	2 308	1 447 62,7
Laskó-Lug	1 315	892 67,8	1 133	755 66,6	1 043	727 69,7	920	686 74,6	841	651 77,4
Nagybodolya-Podolje	1 047	1 034 98,8	1 012	972 96,0	1 014	967 95,4	952	944 99,2	936	903 96,5
Sepse-Kotlina										
Újbezdán-Novi	596	585 98,2	681	604 88,7	624	576 92,3	640	638 99,7	600	579 96,5
Bezdan	1 079	1 051 97,4	-	-	1 007	915 90,9	984	964 98,0	1 240	871 70,2
Várdaróc Vardarac	2 246	2 072 92,3	2 172	1 603 73,8	2 257	1 567 69,4	2 260	2 117 93,7	2 278	2 097 92,1
Vörösmari-Zmajevac	50 797	20 134 39,6	49 452	16 638 33,6	52 847	15 663 29,6	51 781	24 145 46,6	53 502	16 945 31,7
BARANYA ÖSSZESEN										
SZLAVÓNIA										
(HORVÁTO.)										
Haraszti-Hrastin	2 770	1 461 52,7	2 673	1 385 51,8					1 245	516 4
Szentlászló-Laslovo			Ernes novo része	1 125	1 003 88,02				1 358	1 028 75,7
ESZÉKI JÁRÁS:										
Lacháza-Vladislavci	1 067	1 048 98,2	1 003	982 97,9					700	583 83,2
Körögy-Korog									984	934 94,9
Csakovác (Csák)-	838	571 68,2	921	628 68,2					1 106	591 53,4
(Stremski) Čakovci										
(VUKOVÁCI JÁRÁS):										
Ójankovác-Stari	1 203	694 57,6	1 187	659 55,5					1 350	757 56,0
Jankovci	968	445 46,0	987	365 37,0					681	352 51,7
Apáti-Opatovac										

	1910		1921		1931		1941		1948				
	Össz.	Magyar	Össz.	Magyar	Össz.	Magyar	Össz.	Magyar	Össz.	Magyar			
Kisszerdahely - Sreditsce	225	224	208	193	168	168	168	168	168	168	100,0		
Pártosfalva - Prosenjakovci	792	733	442	392	68,3	654	644	98,5	845	364	43,0		
Domonkosfa - Domjansoveci	712	601	686	592	86,2	536	535	99,8	587	367	62,5		
Kaporlak - Krplivnik	232	225	253	235	92,8	649	604	93,5	240	209	87,1		
Órthodos - Hodoš	722	694	473	394	70,6				429	341	79,5		

*) 1948-ban Csente és Pince Petesházánál Orešje néven.

Forrás: A Jugoszláviához csatolt községek anyanyelvi megoszlása 23, 27, 1910, 1931, Statisztikai kéziratok közlemények 56, 1, 2, 11, Bp. KSH 1941.

Definitívni rezultati popisa stanovništva od 31 januara 1921 g.

Opšta Državna Statistika, Sarajevo, 1932.

Konačni rezultati popisa stanovništva od 15 marta 1948 g. Knjiga 9 Stanovništvo po narodnosti, Beograd 1954 Savezni zavod za statistiku.

Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint. Bp. 1947. KSH.

Nyígyi Imre tanulmánya A visszatért Délvidék c. tanulmánykötetben. Bp. 1941.

Megjegyzés: Az 1931-es népszámlálás bánáti és muravidéki adatait nem közölték. 1941-ben a Bánátban (Szerbiában) nem tartottak népszámlálást.

3. táblázat

A korosztályok megoszlása nemzetiségenként viszonyszámokban 1931-ben

Korosztályok	Jugoszlávia	Szerb-horvát szlovén	Magyarok	Németek
0 – 5	12,1	12,0	10,3	9,4
6 – 11	15,2	15,2	14,7	13,3
12 – 14	7,6	7,7	7,4	6,6
15 – 17	6,8	7,0	6,6	6,2
18 – 20	6,4	6,6	6,3	5,9
21 – 24	6,4	6,6	6,3	6,8
25 – 59	36,9	36,6	38,5	40,9
60-tól feljebb	8,6	8,3	9,2	10,9

Forrás: Nyígi Imre tanulmánya *A visszatért Délvidék* c. tanulmánykötetben, Bp. 1941. 363. o.

4. táblázat

A bácskai magyar többségű járások és városok, valamint a magyarok által is lakott baranyai és Mura-vidéki területek lakosságának kor szerinti megoszlása 1931-ben

Terület	Összes népesség	Magyarok aránya		Korcsoportok				
		% -ban		% -ban				
		1931	1941	0–10	11–19	20–39	40–59	60 és id.
Topolyai járás	60 167	71,1	83,5	23,7	13,5	31,3	20,5	11,0
Zentai járás	41 064	71,0	81,4	24,3	15,2	31,8	19,0	9,7
Zenta város	31 969	82,8	91,6	23,2	15,0	31,8	20,1	9,9
Magyarkanizsa v.	19 108	87,8	97,4	28,1	14,9	29,0	17,9	10,1
Óbecsei járás	57 974	49,4	59,6	23,2	15,7	32,6	19,0	9,5
Szabadka város	100 058	29,7	60,0	21,9	15,5	34,7	19,3	8,6
Baranya (kisköszegi és dárdai járás)	52 846	24,9	46,6	19,6	11,5	31,3	24,2	13,6
Alsólendvai járás	38 120	27,8*	32,9	25,9	15,2	28,8	19,3	10,8
Az 1941–44 között Magyarországhoz tartozott terület összesen	1 031 382	23,8	39,0	23,8	14,5	31,7	19,7	10,3

* 1921-ben

Forrás: Statisztikai kéziratok közlemények, 56/9. sz. A visszafoglalt délvidéki területek népességének életkora, korcsoportok és járások szerint az 1931. évben. Bp. KSH 1941.

Statisztikai kéziratok közlemények, 27. sz. *A Jugoszláviához csatolt területrészek községeinek népessége...* 1941.

Nyígi Imre: *A visszatért Délvidék* nemzetiségi képe. In *A visszatért Délvidék*, Bp. 1941. *Kisebbségvédelem*, 1943/44. 17. o.

5. táblázat

Népmozgalmi arányszámok a magyarlakta járásokban és városokban
1934–1937 között (ezrelékben)

Terület	Élve- születés	Halálozás	Term. Szapo- rodás	Csecsemő halálozás %-ban	Tüdőbajban meghaltak	100 házasságra eső élveszül. 1940-ben
Topolyai járás	20,1	16,0	4,1	17,2	1,9	223
Zentai járás *)	32,2	16,8	6,4	19,1	1,7	263
Zenta város	20,9	15,5	5,4	18,0	1,6	237
M. Kanizsa város	26,0	16,5	9,6	17,4	1,7	302
Óbecsei járás	20,8	16,9	3,9	20,2	1,9	226
Szabadka város	22,8	18,1	4,7	23,8	2,2	252
Törökkanizsai járás xx)	23,4	17,2	6,2	20,3	2,2	265
Baranya	16,3	19,0	-2,7	18,6	1,7	201
Alsólendvai járás	24,5	16,3	8,2	15,0	1,8	228
Jugoszláviához csatolt területek	21,7	17,1	4,6	19,2	1,9	244
						Dunai bánóság: 258

*) Horgossal

**) A Bánát egyetlen magyar többségű járása

Forrás: Szél Tivadar dr.: A visszafoglalt délvidéki terület – Népmozgalom és Közegészségügy
Magyar Statisztikai Szemle, 1941/II. 795. O.; *Statistički godišnjak 1940*. Beograd, 1941,
114–115. o.

6. táblázat

Adózás – egy főre eső adó éves átlagban

	Az 1920- as évek közepén	1928-ban	1936-ban		
			egyenes adó	1 holdra eső földadó	
Vajdaság	290 dinár	1846 dinár	Duna-bánóság	164,6	150 dinár
Szlovénia	192 dinár	1336 dinár	Dráva-bánóság	108,4	21 dinár
Horvátország	100 dinár	783 dinár	Száva-bánóság	116,9	32 dinár
Szerbia	70 dinár	+Crnagora Bosznia	Morava-báns.	45,2	21 dinár
			Drina-bánóság	47,9	20,5 dinár
			Vardar-báns.	43,2	16 dinár
			Tengermellék	35,5	15 dinár
			Verbász -bánóság	30,9	15 dinár
			Zeta-bánóság	42,1	6 dinár

Forrás: A jugoszláviai kisebbségi magyar nemzet... helyzetképe... *Magyar Kisebbség, Lugos*,
1930/19. 696. o.

A jugoszláviai magyarság helyzete. Magyar sorskérdések sorozat, 3. sz. Bp. 1941. 12–13. o.

Kövágó László: *A jugoszláviai magyarság kulturális helyzete*. Bp. 1969. 41. o.

7. táblázat

**A Vajdaság magyarlakta településeinek területi megoszlása művelési ágak szerint
százalékosan, 1910-ben**

Bácskertes–Kupusina	Össz.ter. kat. ha	Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas	Terméketlen
BÁCSKA ÖSSZESEN	1 487 205	77,6	0,7	2,3	1,6	6,9	3,7	0,6	6,6
APATINI JÁRÁS	100 805	67,0	0,5	3,9	1,5	6,4	10,0	1,1	9,6
Gombos	6 570	69,1	0,9	2,2	1,9	18,0	0,35	1,0	6,4
Doroszló	7 173	70,4	0,15	1,2	4,5	9,3	7,1	1,8	5,4
Bácskertes	5 972	65,8	2,1	7,6	0,4	8,2	–	0,93	14,8
Szilágyi	6 460	69,3	0,3	0,3	0,4	19,5	4,7	–	5,3
TOPOLYAI JÁRÁS	100 505	92,3	0,6	0,7	1,5	0,7	0,026	0,2	4,0
Topolya	19 340	93,7	0,6	0,25	0,27	0,94	0,036	0,26	3,9
Bajsa	6 466	89,4	1	3,3	1	1	0,03	0,13	3,8
Csantavér	14 519	93,8	0,13	1	0,2	1,1	–	0,48	3,2
Bácsfeketehegy	10 545	90,6	0,32	0,42	3,5	0,18	–	0,15	4,7
Kishegyes	14 125	91,4	0,74	0,26	1,8	1,4	0,007	0,3	4
Pacsér	13 987	94,5	0,47	0,6	0,7	0,23	0,042	0,05	3,3
Ómoravica–B.Kossuthfalva	14 686	92,5	1	0,57	1,4	0,31	0,07	0,02	4,1
ZENTAI JÁRÁS	87 263	75,9	0,5	3,6	3,3	9,7	1	0,4	5,6
Ada	26 749	88,5	0,56	0,59	1,5	1,8	0,4	0,5	6
Horgos	18 537	49,4	0,51	13,5	10,7	19,4	1,8	0,44	4
Martonos	17 850	67,5	0,33	1,95	2,17	21,9	0,07	0,36	5,6
Mohol	24 127	88,4	0,41	0,38	0,47	1,9	1,66	0,26	6,3
ZENTA VÁROS	64 815	87	0,3	1,9	1,1	2,9	1,2	0,2	5,4
ZOMBORI JÁRÁS	149 815	82,5	0,5	3,7	1,6	3,4	1,2	0,4	6,7
Bajmok	18 017	93,9	0,41	0,77	0,25	0,1	–	0,37	4,1
Bezdan	13 983	67,9	0,55	2	1,1	9,7	7,2	0,27	11
Nemesmilitics	11 931	88,7	0,25	3,9	0,58	1,8	0,016	0,28	4,4
Telecska B. gyulafalva	5 333	89	–	1,95	1,31	1,8	–	0,58	5,3
MAGYARKANIZSA VÁROS	35 820	72,3	0,4	0,8	0,7	17,6	1,5	0,011	6,7
ÓBECSEI JÁRÁS	127 644	86,2	0,6	0,4	0,9	4,5	0,4	0,5	6,5
Bácsföldvár	14 537	83	0,66	0,48	1,4	4,8	0,006	1	8,4
Péterréve	20 162	77,8	0,49	0,72	1,65	10	1,2	0,99	6,9
Óbecse	41 706	88,2	0,57	0,18	0,65	2,49	0,56	0,02	7,2
SZABADKA VÁROS	169 192	69,4	0,4	1,9	4,5	13,9	5,4	0,9	3,6
TEMERIN, ÚJVIDÉKI JÁRÁS BÁNÁT	19 341	86,6	1,3	4,2	0,7	1,8	0,05	1,1	4
Tamásfalva–Hetin	561	66,48	11,4	0,53	2,67	0,71	–	–	18,18
Magyarcsemye–Nova Crnja	13 722	82,1	1,23	4,1	0,014	5,49	1,54	–	5,45
Torontáloroszi–Rusko Selo	5 309	93,8	0,35	–	0,22	1,05	0,18	–	4,7
Tóba – Toba	7 163	94,9	0,89	–	0,041	0,69	–	–	3,42
Hódegyháza–Jazovo	3 721	60,9	0,29	1,8	2	30	–	–	4,9
Magyarmajdan–Majdan	1 235	90,4	0,4	–	1,78	2,7	–	–	4,6
Törökkanizsa–Nova Kanjiza	15 535	73,7	0,56	2,55	0,64	14,15	1,12	0,096	7,1
Józseffalva–Obilicevo	6 609	76,06	0,57	0,65	0,98	13,3	0,65	–	7,76
Feketető–Crna Bara	3 501	76,3	1	5,65	1,88	10,5	–	–	4,65
Csóka – Coka	10 806	68,4	0,83	2,1	3,45	17,26	0,129	0,42	7,25
Egyházaskér–Vrbica	1 133	92,4	0,17	–	0,44	1,23	–	–	5,6
Törökbecse–Novi Bečej	18 685	73,8	0,7	2,3	0,88	13,1	0,24	0,053	8,81
Torontáltorda–Vujićevo	8 906	85,71	0,089	0,75	0,78	8	0,022	–	4,58
Felsőmuzslya–Mužlja	10 791	55,6	0,83	3,49	0,0092	28,9	0,76	0,78	9,4
Lukácsfalva–Lukino Selo	9 223	42	0,11	2,8	0,021	34,9	4,41	6,7	8,9
Magyarszentmihály–Mihajlovo	3 458	90,2	0,28	0,23	0,028	4,77	–	0,14	4,27
Törzsvarnok–Banatski Dvor	3 403	91,2	1,11	0,32	–	1,35	–	–	5,93
Töröktopolya–B.-A Topola	3 278	95,4	0,88	–	0,88	0,3	–	–	2,44
Pádé – Padej	13 575	59,29	0,66	2,23	1,31	28,2	0,89	–	7,39
Szaján – Saján	9 573	-63,3-	0,13	10,1	0,51	22,7	–	–	3,83
Alsónitthe–Novi Itehei	4 613	79,1	0,19	3,38	1,36	9,23	–	–	6,65

Bácskertes-Kupusina	Össz.ter. kat. ha	Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas	Termék- etlen
Ürményháza-Jermenovci	2 791	83,05	2,8	-	0,39	6,7	-	-	6,9
Torontálvásárhely-Debeljača	9 278	79,05	0,97	-	0,73	13	-	-	6,18
Sándoregyháza-Ivanovo	8 371	45,9	0,76	0,65	0,7	11	8,4	-	32,7
Hertelendyfalva-Vojlovica	4 856	75,4	0,32	0,51	0,39	11,9	2,18	-	9,2
Székelykeve-Skorenovac	9 245	59,4	0,67	0,71	0,075	14,9	3,24	-	20,9
Udvarszállás-Dobričevo	3 038	89,92	0,13	-	0,098	5,9	-	-	3,9
Nagynezsény-Neuzina	5 649	79	1,22	6,7	0,19	9,27	-	-	3,59
BÁNÁT ÖSSZESEN	1 620 176	68,6	1,025	3,22	1,78	15,2	2,92	0,217	7,0
Bellye-Bilje	5 092	31,2	2	24,7	0,64	21,07	10,56	3	6,75
Csuza-Suza	2 601	66,08	1,57	4,84	17,14	4,88	0,46	-	4,99
Hercegszöllős	23 628	40,86	0,73	10,84	0,25	14,41	2,7	17,38	12,78
Karancs-Karanac	4 174	77,38	3,71	1,89	8,16	0,62	2,94	-	5,27
Kiskőszeg-Batina	3 799	32,14	1,05	0,68	12,26	10,81	16,76	1,42	24,84
Kopács-Kopačevo	27 194	4,81	0,28	4,08	0,088	29,59	31,25	7,8	22,06
Kő-Kamenac	1 283	54,48	4,59	1,16	32,42	1,79	0,93	-	4,59
Laskó-Lug	9 496	54,35	1,09	5,18	0,71	7,08	20,3	0,85	10,4
Nagybodolya-Podolje	1 572	53,88	1,78	8,14	26,71	1,97	-	-	7,5
Sepse-Kotlina	2 102	52,47	3,13	5,09	32,92	0,85	0,47	-	5,04
Újbezdán-Novi Bezdán	216	62,03	15,74	6,01	-	2,77	-	-	13,42
Várdaróc Vardarac	8 395	41,11	1,1	7,46	0,30	10,82	11	20,96	7,19
Vörösmart-Zmajevac	9 314	35,94	1,18	1,67	7,68	6,51	33,63	0,66	12,69
BARANYA ÖSSZESEN	210 747	39,5	1,6	8,2	3	13,3	18,2	4,4	11,8
Alsólendva-Lendava	2 375	30,61	5,6	25,26	14,65	6,9	10,10	-	6,86
Alsólakos-Dolnji Lakoš	367	64,3	0,27	31,6	-	1,36	-	-	2,45
Felsőlakos-Gornji Lakoš	983	51,37	1,01	25,12	-	15,66	-	0,2	6,61
Bánuta	683	7,9	0,29	13,76	-	1,9	74,96	-	1,17
Csente(völgy)-Čentiba	1 239	35,83	5,32	18,07	10,49	2,09	-	22,67	5,48
Göntérháza-Genterovci	620	40,96	0,8	53,54	-	-	-	-	4,67
Kámaháza-Kamovci	311	63,34	0,64	23,15	-	9,64	-	-	3,21
Kapca	1 190	27,05	0,92	48,73	-	5,63	12,85	0,084	4,7
Kót	188	44,68	2,12	18,61	-	-	-	-	34,57
Lendvahidvég-Mostje	583	51,8	0,68	23,67	-	15,78	4,11	-	3,94
Dobronak-Dobrovnik (Lendvásárhely)	3 307	26,33	1,51	27,06	0,09	20,38	21,16	-	34,4
(Lendva)-Hosszúfalu-Dolga Vas	2 365	25,91	3	26,63	2,53	3,67	31,12	-	6,72
Petesháza-Petišovci	2 081	64,77	1,34	8,88	-	11,34	0,09	1	12,54
Radamos-Radmožanci	2 072	24,08	0,96	24,95	-	1,2	46,13	-	2,65
Szécsi-Szt.lászló- Motvarjevci	1 762	33,59	0,11	16,96	0,68	2,78	42,79	-	3,06
Völgyfalu-Dolina	1 331	27,12	0,22	20,51	7,58	18,48	20,88	-	5,18
Zala-Gyertyános-Gab(e)rje	1 043	32,11	0,86	29,05	-	18,79	3,64	4,02	9,58
Zsitkóc-Žitkovci	892	41,14	0,78	27,46	-	4,48	22,75	-	3,36
Pince	1 315	30,19	1,97	11,78	5,7	9,88	31,78	-	8,66
ALSÓLENDVAI JÁRÁS	58 621	42,7	1,7	20,6	1,6	8	18,4	0,6	6,4
Csekefa-Čikečka Vas Kisfalu	740	37,56	-	18,64	1,08	1,21	39,05	-	2,43
Kisszerdahely - Središče	MÁS KÖZIGAZGATÁSI EGYSÉGEK RÉSZEI								
Pártosfalva - Prosenjakovci	1 168	40,75	0,51	15,66	0,85	1,54	36,13	-	4,53
Domonkosfa - Domjansóvci	2 002	37,41	0,29	17,33	1,09	6,49	34,01	-	3,34
Kapomak - Krplivnik	987	38,19	0,91	16,81	0,12	21,88	18,23	-	2,73
Őrimodos - Hodos	2 216	42,68	0,406	15,11	0,406	11,28	24,54	-	5,55
MURAVIDÉK ÖSSZESEN	170 925	44,3	1,3	16,4	1,3	6,7	24,5	0,2	5,3

Forrás: A Jugoszláviához csatolt községek területének megoszlása művelési ágak szerint (1910) *Statistikai kéziratok közlemények* 56/10. Bp. KSH 1941.

8.a táblázat

**A föld- és munkanélküliek helyzete 1930-ban
a magyar többségű bácskai és bánáti járásokban, a jelentős magyar népességű városokban
és a két baranyai járásban**

Járás, város	Föld- nélküliek száma	Munka- nélküliek	Napi átlagkereset dinárban	Kereset: családtag/nap
Topolyai járás	4 418	3 501	29,10	1,79
Zentai járás	2 902	1 260	17,87	0,54
Zenta város	4 100	4 800	28,30	0,48
Magyarkanizsa v.	2 300	2 000	18,63	1,21
Óbecsei járás	7 875	3 597	20,65	0,75
Törökkanizsai járás	2 176	3 107	19,30	0,68
Összesen	23 771	18 265	23,97	0,9083
Szabadka város	793	793	33,61	0,99
Újvidék	–	–	29,34	2,10
Zombor	1 000	200	26,36	1,62
Nagybecskerek	2 000	1 600	14,83	1,07
Nagykikinda	3 600	2 900	24,28	1,98
Dárdai járás	533	154	21,50	1,24
Kisköszegi járás	724	425	16,34	1,24
Vajdaság összesen:	79 864	58 363	22,27	1,06

8.b táblázat

**A föld- és munkanélküliek helyzete 1930-ban
a Vajdaság magyar többségű településein**

Járás, város	Föld- nélküliek száma	Munka- nélküliek	Napi átlag-kereset dinárban	Kereset családtag/nap
Zenta város	4 100	4 800	28,30	0,48
Magyarkanizsa v.	2 300	2 000	18,63	1,21
Horgos	500	300	16,15	1,69
Ada	1 800	600	19,30	1,72
Mohol	300	–	16,85	0,27
Martonos	252	110	33,65	0,53
Óbecse	4 000	2 500	33,70	1,17
Péterréve	509	50	20,30	0,54
Bácsföldvár	1 800	200	9,32	0,83
B.kossuthfalva	386	789	27,60	1,34
B. feketehegy	2 000	2 000	23,02	0,99
Topolya	1 500	600	23,05	1,33
Kishegyes	457	37	35,53	1,33

Megjegyzés: 1930-ban 1 dinár = 0,1 P (10 pengő fillér).

Forrás: Csuka János: *Kisebbségi sorsban*. Szabadka, 1941. 66–68. o.

9. táblázat

**A népesség foglalkozás szerinti megoszlása
a Vajdaság magyar többségű járásáiban és városaiban, 1931-ben**

	Összes népesség	Százalékos arány magyar német délszláv	Földművelés, erdészet, halászat		Ipar és bányászat	Közlekedés, kereskedelem, pénzügy	Köszölgélat, védő, szabadfoglalk.		Egyéb			
			%	%			%	%				
Topolyai járás	60 167	71,1	46 200	76,8	7875	13,1	2804	4,7	2068	3,4	1220	2,0
Zenta járás	41 064	74,1	32 695	79,6	4 630	11,2	1 647	4,0	1 382	3,4	710	1,7
Zenta város	31 969	82,8	20 736	64,9	5 349	16,7	2 549	8,0	1 817	5,7	1 518	4,7
Magyarkamizsa v.	19 108	87,8	13 432	70,3	3 372	17,6	821	4,3	699	3,7	784	4,1
Óbesszei járás	57 974	49,4	42 156	72,7	8 782	15,2	3 118	5,4	2 452	4,2	1 466	2,5
Szabadka város	100 058	29,7	51 597	51,6	20 345	20,3	13 267	13,3	7 860	7,8	6 989	7,0
Törökkanizsa j.	32 659		27 310	83,6	2 964	9,1	1 079	3,3	892	2,7	414	1,3
Kisköszegi járás	20 872	33,6	16 416	78,6	2 753	13,2	839	4,0	703	3,4	161	0,8
Dárdai járás	31 974	27,1	25 074	78,4	4 451	13,9	1 229	3,9	936	2,9	287	0,9
Alsólendvai járás*	38 120	27,8	33 331	88,0	2 722	7,1	678	1,8	799	2,1	390	1,0
Újvidék város	63 985	31,8	11 896	18,6	20 394	31,9	13 413	21,0	11 836	18,5	6 444	10,0
Zombor város	32 334	17,1	12 730	38,4	7 678	23,7	5 053	15,6	3 364	10,4	3 509	10,9
Zsahyjai járás	30 518	15,6	24 845	81,4	3 499	11,5	991	3,3	929	3,0	254	0,8
Palánkai járás	42 656	-	28 310	66,4	9 612	22,5	2 242	5,3	1 768	4,1	724	1,7
Verecei város	29 411	-	13 926	47,4	6 593	22,4	3 665	12,5	3 043	10,3	2 184	7,4
A Duna-Bánság vajdasági része (Bácska, Bánát, Baranya) (%)	1 489 657	25,9	1 027 089	69,0	238 105	16,1	98 778	6,6	72 756	4,9	52 929	3,5
			27 089	69,0	238 105	16,0	98 778	6,6	72 756	4,9	52 929	3,5

* 1921-ben

Forrás: Statisztikai kéziratok közlemények, 32. sz. A népesség megoszlása anyanyelv szerint, 1910, 1931. 56/7. sz. Foglalkozási főcsoportok, 1910-1931. Bp. 1941. KSH.

10. táblázat

**A mezőgazdaságból élők és a birtokkategóriák tulajdonosainak
nemzetiségi és százalékos megoszlása a Bácskában, 1910-ben**

	Magyar	Német	Szerb	Bunyevác- sokác	Szlovák- ruszin	Bácska összesen
	%					
Gazdagparaszt és bérlő 50–100 hold	2,3	5,1	3,0	3,1	1,8	3,1
Középparaszt, 10–50 hold	19,2	30,7	28,2	20,2	25,1	24,2
Kisparaszt, 5–10 hold	9,8	8,4	12,9	10,8	13,9	10,5
Törpebirtokos 5 holdon alul	15,5	12,6	12,3	14,1	13,7	13,9
Gazdasági cseléd	13,5	9,3	7,8	10,6	10,2	10,9
Mezőgazdasági munkás	39,7	33,9	35,8	41,2	25,3	37,4
Összesen	100,0	100,0	100,	100,0	100,0	100,0
Ebből: birtokos	46,8	56,8	56,4	48,2	54,5	51,7
birtoktalan	53,2	43,6	43,6	51,8	45,4	48,3
Gazdagparaszt és bérlő 50–100 hold	28,5	35,7	20,8	10,8	4,2	100,0
Középparaszt, 10–50 hold	31,3	27,3	25,1	8,9	7,1	100,0
Kisparaszt, 5–10 hold	36,3	17,1	26,3	10,9	9,4	100,0
Törpebirtokos 5 holdon alul	43,6	19,4	19,1	10,9	7,0	100,0
Gazdasági cseléd	48,9	18,4	15,5	10,5	6,7	100,0
Mezőgazdasági munkás	41,6	19,4	20,5	11,8	6,7	100,0
Mezőgazdasági népesség összesen	39,2	21,5	21,5	10,7	7,0	100,0
Ebből: birtokos	35,5	23,6	23,4	10,0	7,5	100,0
birtoktalan	43,2	19,2	19,1	11,5	6,7	100,0

Forrás: Nyígi Imre tanulmánya *A visszatért Délvidék* című tanulmánykötetben. Bp. 1941. 388–389. o.

11. táblázat

**A magyar egyetemi hallgatók száma, aránya, egyetemek
és szakok szerinti megoszlása, 1923–1938**

1923–24-es tanévben	105	összes hallgató száma	11 223	0,93%
24–24-ös	125			
25–26-os	113			
26–27-es	224			
27–28-as	223			
28–29-es	269			
29–30-as	263	összes hallgató száma	13 554	1,94%
31–32-es	384	összes hallgató száma	15 530	2,47%
32–33-as	395			
33–34-es	409			
34–35-ös	371			
35–36-os	328			
36–37-es	300	összes hallgató száma	15 308	1,96%
37–38-as	331			
38–39-es	313	összes hallgató száma	17 734	1,76%

Egyetem	1920–21	1929–30	1936–37	1938–39
Zágráb	46	184	167	140
Szabadka (jog)	–	53	56	51
Belgrád	–	25	76	117
Ljubljana	–	1	1	5

Szakok	1929–1930	1938–1939
Jogász	109	72
Bölcsész	65	38
Orvos	41	70
Állatorvos	(5)	39
Műszaki	18	49
Közgazdasági	2	14
mezőgazdasági	3	5
Teológus	14	19
Zene	3	3
Képzőművészet	2	3

Forrás: *Statistički godišnjak 1930*, Beograd, 1933.; 1940 Beograd, 1941.

Csuka János: *Kisebbségi sorsban*, Szabadka, 1941.

